

**ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ ОДЕСЬКОЇ
ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ «ОДЕСЬКА
АКАДЕМІЯ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»
Кафедра педагогіки та освітнього менеджменту**

Кваліфікаційна робота
РОЗВИТОК САМОПОВАГИ УЧНІВ НА ЗАСАДАХ
ПАРТНЕРСЬКОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ
Development of self-respect of students based on partner pedagogical
interaction
на здобуття ступеня вищої освіти «Магістр»

Виконала: здобувачка вищої
освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності 011 Освітні,
педагогічні науки
освітньо-професійної програми
Педагогіка середньої освіти
Жавко Олена Анатоліївна
Науковий керівник:
Кузнецова О. В., кандидат
психологічних наук, доцент
Рецензент: Бужина І.В., доктор
педагогічних наук, професор

Рекомендовано до захисту:
протокол засідання кафедри
педагогіки та освітнього менеджменту
№ від
Завідувач кафедри

_____ Р.В. Костенко

Захищено на засіданні ЕК
протокол № від
Оцінка _____ / ____ / _____
(за національною шкалою, шкалою
ECTS, бали)
Голова ЕК

Анотація випускної кваліфікаційної роботи

У випускній кваліфікаційній роботі, на основі аналізу педагогічних, психологічних та наукових джерел, розглянуто змістовий аспект поняття «педагогічна взаємодія», «партнерська педагогічна взаємодія», «самоповага учнів», «виховна робота». Визначені форми і методи виховної роботи, яка спрямована на розвиток самоповаги учнів. Охарактеризовані особливості самоповаги учнів, які перебувають у освітньому середовищі з домінуванням партнерської педагогічної взаємодії. Розроблені рекомендації щодо організації виховної роботи. Проведено досліджено-експериментальну роботу в 5-х, 7-х та 9-х класах закладу загальної середньої освіти. У дослідженні використані методика на виявлення самооцінки «Сходишки» (В Щур), методика «Шкала самоповаги М. Розенберга», методика «Двадцять тверджень» або «Хто Я?» М. Куна і Т. Макпартленда. З метою виявлення особливостей взаємодії учасників освітнього процесу розроблено анкети для батьків, вчителів та учнів.

Annotation: in the final qualifying work, based on the analysis of pedagogical, psychological and scientific sources, the substantive aspect of the concept of "pedagogical interaction", "partner pedagogical interaction", "self-esteem of students", "educational work" is considered. The forms and methods of educational work aimed at developing students' self-esteem have been determined. The features of self-esteem of students in an educational environment dominated by partner pedagogical interaction are characterized. Recommendations for the organization of educational work have been developed. Research and experimental work was carried out in the 5th, 7th and 9th grades of a general secondary education institution. The study used the "Steps" method for identifying self-esteem (B. Rat), the "M. Rosenberg Self-Esteem Scale" method, the "Twenty Statements" or "Who Am I?" Method. M. Kuhn and T. McPartland. In order to identify the features of the interaction of participants in the educational process, questionnaires have been developed for parents, teachers and students.

Ключові слова: самоповага, самоповага учнів, педагогічна взаємодія, партнерська педагогічна взаємодія, методи та форми виховної роботи.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ САМОПОВАГИ УЧНІВ В ПРОЦЕСІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ, ЩО ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ЗАСОБАМИ ПАРТНЕРСЬКОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ	
1.1. Педагогічна взаємодія: сутнісні ознаки та різновиди	9
1.2. Роль партнерської педагогічної взаємодії в розвитку самоповаги учнів	19
1.3. Форми і методи виховної роботи з розвитку самоповаги учнів в освітньому процесі	29
Висновки до розділу 1	38
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ САМОПОВАГИ УЧНІВ В УМОВАХ ПАРТНЕРСЬКОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ	
2.1. Етапи та логіка емпіричного дослідження	40
2.2. Опис методик емпіричного дослідження	41
Висновки до розділу 2	48
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ САМОПОВАГИ УЧНІВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЇЇ РОЗВИТКУ В ПРОЦЕСІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ, ЩО ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ЗАСОБАМИ ПАРТНЕРСЬКОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ	
3.1. Специфіка самоповаги учнів на засадах партнерської педагогічної взаємодії	49
3.2. Рекомендації щодо організації виховної роботи з розвитку самоповаги учнів	63
Висновки до розділу 3	68
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73
ДОДАТКИ	79

ВСТУП

Актуальність дослідження. Партнерська педагогічна взаємодія в закладах загальної освіти спрямована на створення найоптимальніших умов для особистісного зростання педагога й учня на всіх етапах навчання. Партнерські відносини сприяють розвитку в учня самостійності, активності, вміння приймати рішення, прагнення до знань, відчуття емоційного комфорту, особистісному зростанню учня, розвитку сили та сміливості бути самим собою, мати власну точку зору. В умовах партнерської педагогічної взаємодії найповніше розкривається творчий потенціал учня. Педагогічне партнерство дозволяє забезпечити й єдність підходів в сім'ї і школі у організації освітньої діяльності, вирішенні виховних завдань і забезпеченні гармонійного розвитку особистості учня.

Проблемою партнерської педагогічної взаємодії займалися такі вчені: С. Баттишев, Б. Гершунський, С. Гончаренко, О. Добинчук, І. Зязюн, І. Ісаєв, Ю. Мальований, О. Новіков, А. Хуторський, Б. Ананьєв. Сутнісні характеристики педагогічної взаємодії сім'ї та школи у вихованні дітей висвітлили в своїх працях О. Антипова, Ю. Грицкова, О. Савченко, В. Тищенко, Н. Стельмах.

Дослідженням ефективних форм і методів роботи з батьками займалися Т. Дем'ячук, Н. Кічун, О. Коберник, Л. Мотрич, Г. Розлуцька. На необхідність розв'язання різноманітних проблем, пов'язаних із розвитком ідеї партнерської педагогічної взаємодії, вказують сучасні українські вчені-педагоги О. Глузман, С. Вітвицька, О. Друганова, С. Золотухіна, М. Євтух, В. Курило, О. Микитюк, С. Микитюк, В. Майбородова, Л. Велитченко.

Одним з перспективних питань вказаної проблематики є вивчення особливостей становлення особистості учня в умовах партнерської педагогічної взаємодії, передусім, характеристик самосвідомості.

Теоретичні підходи та концептуальні ідеї дослідження проблеми розвитку почуття власної гідності та самоповаги особистості висвітлені у вченнях гуманістичної психології та педагогіки (О. Балл, Г. Батищев, С. Гончаренко, С. Максименко). Цій проблематиці присвячені, в тому числі, дослідження структури і генезису «Я – концепції» (Р. Бернс, Л. Виготський, В. Столін, І. Кон, Е. Еріксон). В Україні окреслені питання досліджувались М. Боришевським (самосвідомість як механізм регуляції поведінки), І. Бехом (розвиток моральної свідомості), О. Кононко (самолюбність як базова якість особистості, складова життєвої компетентності), С. Калачківською (емоційні взаємини дитини з дорослими), С. Тищенко (емоційно-ціннісне ставлення до себе). Разом з тим потребують подальшої розробки питання розвитку самоповаги учнів в освітньому процесі, що організований на засадах партнерської педагогічної взаємодії. Зокрема, з'ясування вимагають педагогічні умови, форми і методи виховної роботи з розвитку самоповаги учнів.

Актуальність порушених питань, їх своєчасність і відповідність сучасним тенденціям розвитку педагогічної науки і практики обумовили вибір теми кваліфікаційної роботи «Розвиток самоповаги учнів на засадах партнерської педагогічної взаємодії».

Об'єкт дослідження: партнерська педагогічна взаємодія як основа виховної роботи.

Предмет дослідження: розвиток самоповаги учнів на засадах партнерської педагогічної взаємодії.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості розвитку самоповаги учнів в процесі виховної роботи, що здійснюється засобами партнерської педагогічної взаємодії.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні джерела, наукові праці з проблем партнерської педагогічної взаємодії, розвитку самоповаги учнів.

2. Визначити форми і методи виховної роботи, спрямованої на розвиток самоповаги учнів.

3. Визначити методи та методика емпіричного дослідження.

4. Охарактеризувати особливості самоповаги учнів, які перебувають у освітньому середовищі з домінуванням партнерської педагогічної взаємодії.

5. Розробити рекомендації щодо організації виховної роботи на засадах партнерської педагогічної взаємодії, що орієнтована на розвиток самоповаги учнів.

Методи дослідження. В процесі виконання кваліфікаційної роботи використані: *теоретичні методи* (аналіз наукової літератури, порівняння, узагальнення, абстрагування); *емпіричні методи* (спостереження, бесіда, анкетування, тестування); *математико-статистичні методи* (первинна обробка емпіричних даних, визначення відносної величини значення за допомогою процентрангу, порівняння підвбірок з використанням непараметричного t-критерію Стьюдента).

У дослідженні використані наступні методики: - методика на виявлення самооцінки «Сходишки» (В. Щур), методика «Шкала самоповаги М. Розенберга», методика «Двадцять тверджень» або «Хто Я?» М. Куна і Т. Макпартленда. З метою виявлення особливостей взаємодії учасників освітнього процесу розроблені анкети для батьків, вчителів та учнів.

База дослідження. Дослідження проведено на базі Європейського ліцею міста Одеса. У вибірку увійшли 80 учнів 5-х, 7-х, 9-х класів, 25 учителів, 50 батьків.

Теоретична значущість отриманих результатів полягає в узагальненні даних щодо особливостей розвитку самоповаги учнів в умовах партнерської педагогічної взаємодії; конкретизації ознак виховної роботи, що спрямована на розвиток самоповаги учнів; в розширенні знань про особливості самоповаги учнів, які перебувають у освітньому середовищі з домінуванням партнерської педагогічної взаємодії; в розкритті питань щодо форм та методів виховної роботи в закладі загальної середньої освіти.

Практичне значення отриманих результатів. Отримані результати можна використовувати у змісті практичних і лабораторних занять в процесі навчання фахівців – педагогів, психологів. Практичне значення полягає також у можливості використовувати результати в практиці організації педагогічної діяльності вчителів з учнями, а також для самих учнів з метою саморозвитку та самовдосконалення; в роботі з батьками учнів; в діяльності соціально-психологічної служби закладу освіти. Врахування результатів дослідження дає можливість ефективно здійснювати виховну роботу з розвитку самоповаги учнів.

Апробація результатів дослідження. Матеріали кваліфікаційної роботи презентовані на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Орликіана – 2021: проблеми та перспективи сучасної освіти», на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Педагогіка партнерства в умовах модернізації дошкільної освіти: теорія та практика».

Деякі результати проведеного дослідження висвітлено у публікації:

Жавко О. А. Партнерська педагогічна взаємодія та розвиток самоповаги учнів: постановка проблеми. *Орликіана - 2021: проблеми та перспективи сучасної освіти*: матеріали науково-практичного симпозиуму. 2021. № 1. С. 192–195.

Структура. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 86 сторінок, із них основного тексту 63 сторінки. Список використаних джерел містить 64 найменування.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ САМОПОВАГИ УЧНІВ В ПРОЦЕСІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ, ЩО ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ЗАСОБАМИ ПАРТНЕРСЬКОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

1.1. Педагогічна взаємодія: сутнісні ознаки та різновиди

В освіті поняття «педагогічна взаємодія» має свої історичні коріння та розглядається вчителями з різних точок зору: від планомірного впливу на учня з метою формування необхідних навичок та умінь до ставлення до учня з боку вчителя. Тривалий час при вивченні поняття «взаємодія» в педагогічних виданнях наголошувалось не стільки на взаємодії, скільки на засобах впливу педагога на учня, в результаті якого відбувається істотні зміни в особистості дитини [56].

Сучасна педагогіка в наш час докладає зусиль, щоб знайти нові підходи для уточнення позиції кожного учасника освітнього процесу, своєї ролі та місця в процесі всебічного розвитку як вчителя, батьків так і учнів.

І. Висотова проаналізувала шість значущих ролей педагогічної взаємодії суб'єктів педагогічного процесу:

- конструктивна - педагогічна взаємодія педагога та учня при обговоренні та роз'ясненні змісту знань;
- комунікативно-стимулююча - поєднання різноманітних форм навчально-пізнавальної діяльності, організації взаєморозуміння та взаємодопомоги;
- інформаційно-навчальна - зв'язок навчального предмета з професійною діяльністю для правильного розуміння світу навколо учнів, та орієнтація в цьому світові;
- емоційно-коригуюча - змінювання видів учбового процесу;

- контрольнo-оціночнa - організація взаємоконтролю, характеристика з самооцінкою та самоконтролем, спільне підведення підсумків [16].

Н. Обозов має на увазі, що головними рисами педагогічної взаємодії є:

- присутність всіх членів освітнього процесу в єдиному просторі і часі, що формує можливість персонального контакту між ними;

- існування мети яка об'єднує, очікуваного результату діяльності, який відповідає інтересам всіх сторін та сприяє реалізації потреб всіх учасників освітнього процесу;

- виникнення міжособистісних відносин [56].

Освітній простір в наш час розглядається під призмою широкого діалогу, взаємодії, в якому освітні системи та технології не мають між собою ніяких протирічч, та взаємопов'язані між собою.

Проблеми педагогічної взаємодії з точки зору педагогіки та психології розв'язують у своїх трудах українські та закордонні вчені Є. Бондаренко, О. Глузман, С. Золотухіна, О. Друганова, Є. Євтух, В. Кузь, О. Мудрик, В. Панок [57].

З поняттям «взаємодія» пов'язана потреба людини в обміні думок, спілкуванні, навчанні, (К. Альбуханова-Славська, А. Авер'янова, Л. Архангельський, В. Афанасьєв, М. Качан) [34]. Педагогічний аспект взаємодії розглядався багатьма педагогами. Головні аспекти поняття «педагогічна взаємодія» розглянуто в працях М. Данилова, Ю. Бабанського, Л. Новікової [22].

Сучасне трактування педагогічної взаємодії розглядається як один із видів соціальної взаємодії людей та аналізується як педагогічне спілкування (В. Кан-Калик, О. Бодальов, О. Леонт'єв, І. Зимня, С. Кондратьєв); педагогічну систему, яка об'єднує декілька самостійних компонентів, метою яких є формування розвиненої особистості кожної дитини (А. Бойко); спосіб організації навчально-виховного процесу (Ю. Бабанський, В. Бондар, О. Киричук, О. Кіліченко); спеціальний вид педагогічної діяльності (Р. Берне, К. Роджерс, Б. Джойс); параметр педагогічного процесу (В. Сластьонін);

комплекс педагогічних ситуацій (І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос, Н. Тарасевич), взаємий процес учня, батьків, вчителя (Н. Мойсеюк); процес виховання в сучасному розумінні (І. Бех, І. Підласий) [49].

У педагогічному словнику: «Взаємодія це особлива форма зв'язку між людьми, діями, явищами, процесами, в результаті якої відбувається зміна їх початкових якостей або станів. Вона веде до єдності дій» [61].

Партнерська педагогічна взаємодія – це виняткова форма зв'язку між вчителями, батьками та учнями. Такий процес визначає збагачення один одного емоційної, сфери інтелекту, діяльнісної сфери, гармонізацію їх стосунків, дотримання прав та обов'язків сторін педагогічної взаємодії [53].

О. Киричук розглядає педагогічну взаємодію як спільну роботу педагога та учня, яка заснована на взаєморозумінні між обома учасниками освітнього процесу [17].

На думку В. Гриньова, дуже важливою властивістю з точки зору партнерської педагогічної взаємодії є можливість впливати один на одного та викликати реальні трансформації у всіх сферах життя [23].

Педагоги-науковці (Є. Євладова, Л. Логінова, Н. Михайлова) виділяють наступні призначення педагогічної взаємодії:

- перетворювальна - стосовно завдань, змісту, предмета спільної діяльності, умов взаємодії;
- пізнавальна - стосовно спільного «відкритого» довколишнього середовища, взаємозв'язків між людьми;
- ціннісно-орієнтаційна - визначає становлення головних поведінкових орієнтацій у педагога та учнів;
- комунікативна - як процес трансляції інформації, трансляції власного досвіду, процес спілкування між усіма учасниками освітнього процесу, сприяє дотриманню інтересів всіх сторін;
- взаємовплив, що викликає зміну поведінки, почуттів, думок [39].

Педагогічну взаємодію в організації освітнього процесу закладу загальної середньої освіти вивчала педагог-науковець Л. Федорович, яка підкреслювала, що педагогічна взаємодія полягає у спільному вирішенню школою, сім'єю завдань педагогічного процесу, його доцільності, цілеспрямованості позитивних впливів тих, хто бере участь у педагогічному процесі. Педагогічна взаємодія об'єднує батьків, учнів та педагогів, забезпечує їхній дієвий взаєморозвиток [38; 41].

Серед вагомого досвіду сучасності можна відзначити знання В. Сухомлинського, який зазначав на важливе місце сім'ї, та школи у вирішенні проблем взаємодії. На думку В. Сухомлинського, вчителям та батькам слід зрозуміти, що не може бути школи без сім'ї, ані сім'ї без школи. Без цих взаєзв'язків учасники освітнього процесу не зможуть розсудити найскладніші, найтонші становлення дитини [27]. Злагоджену єдність навчальних та виховних зусиль педагог роздивляється як необхідну вимогу глибинної підготовки кожного учня. Духовною основою педагогічної взаємодії В. Сухомлинський розглядав сім'ю з її відносинами повними любові між батьками та дітьми, а школу усвідомлював як всесвіт багатограних людських стосунків, керувати якими повинен вчитель [27]. Група педагогів новаторів (Ш. Амонашвили, М. Гузик, С. Лисенкова, С. Соловейчик, В. Шаталов) розробили ідею, яка отримала назву «педагогіки співробітництва». Концепція полягає в тому, що співробітництво – це не спеціальна педагогіка, а високий рівень педагогічних відносин та взаємодії [1].

Педагогічна взаємодія розглядається як процес, який здійснюється між учасниками освітнього процесу - учителем та учнями, учителями та учнями, педагогами та батьками, вчителями між собою. Процес відбувається в ході навчально-виховної роботи та спрямований на розвиток особистості кожного із учасників які взаємодіють між собою. Таку взаємодію називають партнерською[1].

Особистість є найвищою цінністю, але її повноцінний розвиток можливий лише тоді, коли всі учасники процесу розвиваються. У процесі

партнерської педагогічної взаємодії базовими структурними компонентами визначають сім'ю та школу, які є важливими та провідними ланками в системі освіти. Узгодженість між цими ланками, об'єднання, як частин одного цілого створює освітнє середовище, становлення особистості дитини [6; 10; 12].

Основними ознаками педагогічної взаємодії є:

- наявність спільної діяльності, усвідомлювані цілі;
- мотив працювати разом, сформульовану загальну мотивацію для досягнення мети, розподіл між учасниками взаємодії;
- об'єднання індивідуальних діяльностей, утворення цілісної спільної діяльності, виникнення взаємозв'язків між учасниками;
- наявність єдиного завершального результату;
- єдине просторово-часове функціонування учасників взаємодії [1].

Головна задача сучасної педагогіки є переорієнтація на особистісний, всебічний розвиток учня, котра демонструє наскільки партнерська педагогічна взаємодія є доцільною та ефективною.

У процесі педагогічної взаємодії встановлюються відносини офіційного або неофіційного характеру. Сама взаємодія містить в собі: контакт у діаді (два учасника навчального процесу), тріаді (учень, педагог, батьки), групі як сукупному суб'єкті, що відрізняється за складом, характером виконуваної діяльності, до складу яких може входити учнівський колектив, педагогічний колектив, батьківський комітет, єдиний шкільний колектив. Взаємодія стає педагогічною в тому випадку, коли дорослі виступають в ролі наставників, та передбачає рівність відносин [64].

Щоб зрозуміти, як учень сприймає школу в цілому, необхідно визначити, як саме і яким він бачить свого педагога. Для учнів школа має «обличчя» учителя. І від того, яке воно, обличчя, радісне, позитивне, спокійне, або серйозне та суворе, недобррозичливе і залежить сприйняття школи.

Головною задачею школи є формувати в дитині цінності та цілі, які сприятимуть її оптимальній адаптації до сучасних умов життя, зокрема комунікації з оточенням. Найголовніше це вміння встановлювати контакти,

розвинути навички самоорганізації та саморегуляції, знання механізмів безконфліктного спілкування з оточенням. Компетентний педагог виступає найголовнішим фактором розвитку особистості учнів; продуктивні взаємовідносини стимулюють інтелектуальні здібності учнів, розвивають в ньому якості творчої, унікальної особистості, поглиблюють мотивацію до навчальної діяльності, створюють сприятливу атмосферу співробітництва [5].

Взаємодія всіх учасників освітнього процесу явище багатоаспектне: соціальне - реалізація наявних зв'язків між педагогами, батьками та учнями а також навколишнім світом, один з одним; педагогічне - організовані процеси, цілеспрямовані, суспільно значущі, в результаті яких всі учасники взаємодії зазнають позитивних перетворень.

У структурі педагогічної взаємодії Я. Коломінський та Н. Березовін демонструють стиль стосунків та стиль керівництва. Стиль стосунків - типове для вчителя внутрішнє емоційно-оцінне відображення учнівського колективу, та стиль керівництва – домінуючі способи дії на учнівський колектив. Перший орієнтований на внутрішній мотиваційний аспект взаємодії педагога з учнем, а другий характеризує безпосереднє спілкування педагога з дітьми.

Науковці виділяють три основні стилі ставлення педагога до дітей:

- стійкий позитивний - стабільне емоційно-позитивне ставлення до учнів, допомогою в будь-якій ситуації, ділова реакція на недоліки в навчальній діяльності та поведінці учнів;
- пасивно-позитивний - нечітко виражена емоційно-позитивна установка у ставленні до дітей, офіційним тоном та сухістю у спілкуванні;
- нестійкий - ситуативність стосунків, залежність діяльності вчителя від його настрою [5].

В. Кан-Калік в основу типології стилів педагогічної взаємодії поклав індивідуально-типологічні особливості вчителя в комунікаційній сфері професійної діяльності [16].

Науковець виділяє такі стилі педагогічної взаємодії:

- на основі зацікавленості спільною творчою діяльністю, діяльністю яка об'єднує;

- на основі дружнього ставлення один до одного;

- взаємодія- дистанція;

- взаємодія - залякування;

- взаємодія - загравання [1].

Ефективний процес педагогічної взаємодії, який буде залежить від виконання наступних умов:

- сприймання співрозмовника як індивідуальність зі своїми потребами та інтересами;

- обов'язкова зацікавленість співрозмовником як індивідуальністю;

- співпереживання (емпатія) успіхам та невдачам;

- визнання права на власну думку, на право вибору поведінки та на відповідальність за свій вибір [28].

Взаємодія створюється вже самим освітнім середовищем, тому що із початку формується з двох форм діяльності, з яких одна - сторона яка навчає, бере участь у передаванні досвіду, а друга сторона, та яка навчається. Педагогічна взаємодія становить сутність навчального процесу.

Як свідчить наукова література, в нових реаліях з'явилися нові принципи педагогічної взаємодії, які багато в чому перетинаються з сутністю принципів К. Роджерса:

- педагогічний оптимізм - віра в безмежні можливості творчого, успішного учня;

- повага в поєднанні з вимогливістю - набуття власної гідності, самоповаги, викликає довіру та позитивні емоції стосовно педагога, формує позитивні установки на успіх;

- розуміння душевного стану учня - розвинення перцептивних здібностей, аналізувати умови життя;

- розкриття мотивів і зовнішніх обставин учинків – уміти з’ясувати мотиви та потреби учня, які зумовили поведінку, вчинки, навчитись встановлювати причинно-наслідкові зв’язки;

- зацікавленість у долі дитини - вивчати інтереси, ціннісні установки, плани, мрії, допомагати учневі самоствердитися, досягти своїх цілей, турботливе, доброзичливе ставлення до дітей;

- принцип створення толерантного середовища створення зовнішніх умов, в яких вона відчуває себе комфортно, де її поважають та цінують, де вона довіряє та почувається в безпеці, де вірять в неї та допомагають а не осуджують [56].

Рівноправність між усіма учасниками освітнього процесу сприяє ефективній взаємодії батьків, педагогів, учнів, адміністрації закладів загальної середньої освіти.

У дослідженнях О. Фіданян встановлено, що ефективне партнерство відбудеться лише тоді, коли батьки готові до взаємодії зі школою. Батьки учнів повинні бути не тільки проінформовані про хід освітнього процесу, але й брати активну участь у ньому, підтримувати свою дитину в усіх видах діяльності. Тому в нових реаліях потрібно адаптувати традиційні форми роботи з батьками до більш сучасних:

- батьківські збори на основі інтерактивних форм та методів, коли батьки є активними учасниками спілкування;

- індивідуальні зустрічі, батьківські конференції, круглі столи;

- довільні сучасні форми зустрічей – тренінги, батьківські уроки, ігри на згуртованість класного колективу, акції, сімейні клуби;

- інтерактивні стенди, нові формати анкет для батьків, спільна проектна діяльність учнів, батьків та педагогів;

- зустрічі батьків з адміністрацією;

- ділові ігри та майстер-класи для батьків, для батьків та дітей;

- спілкування через соціальні мережі, електронні пристрої;

- проведення на День самоврядування уроків для батьків, які сприятимуть переосмисленню ставлення до роботи педагога;
- запровадження зворотній зв'язок з учителем, яка налагодить співпрацю вчителя та батьків [6].

Дитина, яка відчуває, що вона є частиною шкільної громади, ймовірність отримати кращі результати в навчанні й бути більш умотивованою у школі набагато вища [6].

Партнерська позиція учителя сприяє розвитку у учня самоповаги, активності, самостійності, вміння приймати рішення, прагнення щось робити, сприяє емоційному комфорту. Взаємодія, перш за все, це свобода вибору дитини та обговорення з дорослими, а з боку дорослого - це доброзичливе ставлення до дитини, яке сприяє її творчій розкутості, надає їй сміливість та силу бути самою собою, сприяє формуванню дитини як особистості. Тому з цього можна зробити висновок, що самоповага дитини залежить від якості партнерської педагогічної взаємодії [44].

Але дуже важливі відносини, які складаються між навчальним закладом та батьками учня та наскільки конструктивно вони складаються. Адже співпраця двох особистостей - педагогів і батьків - перший етап до порозуміння, формування довіри, взаємообміну духовними й емоційними цінностями, вивчення педагогічного досвіду, знань, які заклад загальної середньої освіти і сім'я передають один одному. Тому що кожен із цих важливих соціальних інститутів не завжди має достатній ресурсний потенціал для вирішення важливих виховних проблем, отже, налагодження ефективної партнерської взаємодії уявляється однією з необхідних умов підвищення ефективності двосторонніх виховних впливів взагалі й, зокрема, формування профілактичного виховного середовища школи.

Аналізуючи дослідження на дану тему розуміємо що, налагодження взаємодії закладу загальної освіти та сім'ї відбувається різними маршрутами:

- при досягненні порозуміння на тему виховних впливів, що здійснюються школою і сім'єю, «не применшуючи інтереси один одного і поєднуючи зусилля для досягнення більш високих результатів» [10];

- порозуміння в роботі сімей і педагогічних колективів шкіл для надання рідним дітей консультацій у сімейному вихованні [25];

- забезпеченням «розумного об'єднання можливостей, зусиль в організації життєдіяльності учнів» [28];

- створенням системи, в якій дитина розвивається, за якої саме батьки брали відповідальність та зміцнювали шкільні традиції, почували себе повноцінними учасниками всього, що відбувається у школі [34];

- дослідження та врахування соціального запиту батьків як передумови «організації соціально значущої діяльності й розширення співдружності учнів, педагогів та батьків» [35].

У закладах освіти, в яких вибудовується робота з сім'ями учнів під тиском, не потрібно говорити про розвиток партнерської педагогічної взаємодії. Партнерство націлює всіх учасників на постійний характер взаємодії та дає можливість утворити спільні стратегічні проекти. Але коли взаємодія між школою та сім'єю має нестійкий, хоча й інтенсивний характер, то її не можна називати партнерською, оскільки визначальною характеристикою такої взаємодії є якість стосунків, їх відповідність принципам партнерства [44].

Отже, можемо зробити висновок, що партнерська взаємодія – це взаємодія усіх учасників освітнього процесу на засадах взаємної поваги, визнання цінності людської гідності, доброзичливості та позитивного ставлення, діалогу, відповідальності, обов'язковості виконання спільних рішень, розподіленого лідерства. Саме тому можна розглядати партнерську педагогічну взаємодію як комплекс психолого-педагогічних умов, що сприяють особистісній зрілості, становленню самосвідомості учнів, їх самостваленню, зокрема, і розвитку самоповаги.

1.2. Роль партнерської педагогічної взаємодії в розвитку самоповаги учнів

Самоповага – повага (або неповага) людини до самого собі, засноване на об'єктивних достоїнствах і успіхах особистості, або, навпаки, у зв'язку з провиною або помилками [14]. Самоповага - модель батьківської, вимогливої любові у відношенні до самого себе. Науковою мовою поняття «самоповага» має таке роз'яснення: це суб'єктивна оцінка, яку оцінку дає людина собі, визначаючи свої можливості, наскільки вона важлива та потрібна для оточуючих [31].

У перекладних працях «почуття власної гідності», «самоповага» і «здорова Я-концепція» використовуються як синоніми, хоча певні відмінності в змісті цих понять присутні [61]. В самоповазі людина розбирається в першу чергу сам з собою, почуття власної гідності говорить скоріше про належному ставленні до людини з боку оточуючих людей. Дослідженню самоповаги у різні часи приділялося багато уваги вітчизняними і зарубіжними філософами, психологами та педагогами. У працях К. Абульханової - Славської, Б. Ананьєва, Л. Анциферової, Р. Бернса, І. Кона, М. Лісіної, С. Пантелєєва, К. Роджерса, М. Розенберга, Е. Соколової, В. Століна, І. Чеснокової розглядалися загальнотеоретичні та методологічні підходи до вирішення питання про природу і генезис самосвідомості та її складових. Автори вивчали основні механізми формування сталої позитивної самоповаги, а також значущі чинники порушення його нормального розвитку. У дослідженнях учених Р. Ануфрієвої, І. Беха, Є. Головахи, О. Злобіної, І. Кона, В. Татенка, Т. Титаренко самоповага як ціннісне ставлення особистості до себе розглядається крізь призму проблеми життєвих смислів, особистісних виборів, особистої відповідальності та суб'єктності особистості.

Науковим підґрунтям для розгляду означеної проблеми виступили дослідження видатних психологів, у працях яких самоповага розглядається як стійка риса, або ставлення індивіда до себе, що виявляється в почутті

схвалення або несхвалення на свою адресу, або як судження про власну значимість, що виявляється в настановах індивіда [1; 6]. Науковці описують самоповагу в співвідношенні зі спорідненими термінами, а саме: із самоставленням [22], самоприйняттям, з любов'ю до себе [22], з почуттям компетентності [21] і з самооцінкою [5].

Один з перших дослідників самосвідомості У. Джеймс у своїх роботах особливе місце відводив самоповазі. На думку науковця, самооцінка особистості може бути розглянута в двох полюсах - самовдоволенні та ті, хто невдоволенні собою. Окремо від самооцінки він розрізняв самолюбство, а також самоповагу. У. Джеймс вважав, що самоповага пропорційна успіху, який виражає реальні досягнення людини, і обернено пропорційна величині його домагань. У контексті цього співвідношення були встановлені певні закономірності: в першому випадку для збереження самоповаги людині необхідно докласти максимальних зусиль для того, щоб домогтися успіху, що часто є важким завданням. Існує й інший шлях - це зниження рівня домагань, при якому самоповага зберігається, навіть при доволі скромних успіхах.

Джеймс запропонував формулу самоповаги: Самоповага = Успіх/Вимоги (домагання). Виходячи з цієї формули самоповага прямо пропорційна кількості досягнутих успіхів і обернено пропорційна рівню вимог [28; 29]. Отже, самоповага особистості буде зростати як у випадку досягнення успіху, так і в разі відмови від неї, якщо рівень домагань мінімальний. У. Джеймс віддавав перевагу другому шляху, особливо, за умови формального розуміння успіху, як прагнення бути попереду інших: «Всяке розширення нашого «Я» становить зайвий тягар і зайве домагання [5].

Дослідження самоповаги як категорії соціального знання є одним із центральних та найбільш вивчених об'єктів дослідження імпліцитної методології. Самоповагу вчені визначають як атитюдний конструкт та частину самооцінки [6]. Одна із головних проблем формування внутрішнього світу, самосвідомості особистості завжди була найголовнішою у вивченні уваги

психолого-педагогічної науки. Виходячи з цього процес становлення та розвитку Я-концепції людини став об'єктом численних наукових досліджень.

У науці проблема Я-концепції розроблялася у контексті розвитку самосвідомості у загальнотеоретичному та методологічному аспектах такими дослідниками, як Л. Божович, Б. Ананьєв, О. Леонт'єв, В. Столін, Н. Чеснокова. Вікові закономірності розвитку Я-концепції знайшли відображення у роботах І. Слободчикова, О. Самуйлової, Л. Чепіги, В. Давидова, Д. Ельконіна, С. Максименко, А. Фурмана. Серед зарубіжних дослідників можна відзначити Р. Бернса, У. Джемса, Р. Роджерса, Е. Еріксона.

Емоційність і самооцінка є чинниками, які залежать один від одного, що впливають на розвиток особистості. На думку відомих психологів Р. Бернса, І. Копа, позитивне ставлення до себе, самоповага сприяють збереженню внутрішньої стабільності особистості, її саморегуляції та самореалізації. Формування заниженої самоповаги може призводити до розвитку почуття неповноцінності, нестійкості "образу Я", тривоги, емоційної напруженості [32].

В наш час вчені більш детально почали розглядати формування самоповаги на різних етапах розвитку: у дошкільному та молодшому шкільному віці самоповага формується під впливом оцінки дорослими які поряд з дитиною (В. Горбатих, Н. Дятленко, Г. Ліпкіна); самоповага у підлітків розвивається нерівномірно, з переважанням оцінного над емоційним самоставленням (Т. Манько, І. Чеснова); у юнацькому віці становлення самоповаги обумовлено попереднім процесом формування особистості та переходить на новий рівень, коли загальна самооцінка відображає відповідність поведінки власним поглядам, переконанням і результатам діяльності (С. Герасіна, О. Камінська, Л. Кьор). Самоповага не проявляється без адекватної самооцінки. Ці два поняття тісно пов'язані та залежать один від одного. У свою чергу, адекватна самооцінка — це можливість тверезо оцінювати індивідуумом свої потенційні можливості. А також приймати,

згідно з цими критеріями, рішення і здійснювати обдумані дії. Якщо немає хорошої самооцінки, тоді немає і самоповаги [46].

Доведено, що формування самоповага підтримується повагою інших, зв'язок зі значущими іншими, досвідом спілкування та взаємодія, ситуацією успіху, сталістю і стійкістю образу-Я, самовираженням, мотивом самоповаги, відчуттям власної компетентності, досягненням успіху, незалежністю та свободою в прийнятті рішень. Відчуття власної гідності засвоюється на основі копіювання зразків [47]. Тому дуже важливо «який» дорослий взаємодіє з учнем. Домагання визнання учня визначається за мірою його прагнення демонструвати результати своєї діяльності значущим дорослим. Найбільш сприятливим для розвитку самоповаги визнано емоційно-прийнятний, дійово-конструктивний тип ціннісного ставлення до учня з боку батьків та вчителів. Таке ставлення забезпечує сприятливі умови для формування гармонійного Я-образу дитини. Вчителі, які дбають про розширення та уточнення уявлень зростаючої особистості про себе за рахунок її реальної успішності в учбовій діяльності, стимулюють процеси пізнання про себе та навколишній світ [6]. Особистість, яка виявляє свою самоповагу, є носієм власне людського способу життєдіяльності, спроможна протистояти агресивному впливу соціальних реалій, здатна до перетворень, є самодостатнім і активним будівником свого життя [8].

Психіка дитини є складною та відкритою до впливів системою. Процес формування самоповаги, здійснюється як саморух, який обумовлюється природними особливостями та специфікою виховних впливів. Цим процесам неможливо нав'язати однозначних шляхів розвитку, проте можна допомогти дитині в набутті досвіду позитивних уявлень про себе, підвищенні реалістичності самооцінок, оптимізація рефлексії. При цьому в ефективному вихованні головне не сила, а правильна організація, структура і будова впливу. Часто досить слабкі, але правильно організовані виховні впливи на психіку дитини, є надзвичайно ефективними. Добре слово, увага, позиція прийняття

часто значать для дитини та її самоповаги набагато більше, аніж чітко вибудована, але формально організована система роботи з нею.

Головні психолого-педагогічні передумови розвитку самоповаги такі:

- природне бажання постійно переживати радісні почуття стосовно світу і самої себе. Самоповага - важлива мотивація поведінки. Кожний учень намагається відчувати приємні та радісні емоції. Без таких почуттів неможливо виростити повноцінну розвинену особистість;

- поява в дитини рефлексії, тобто вмінь розглядати себе неначе з боку, помічати й оцінювати свої успіхи та невдачі, робити елементарні висновки. Без цього дитина просто не зможе побачити, а тим більше пережити якісь почуття щодо свого «Я»;

- здатність запам'ятовувати, акумулювати і складати загальні уявлення про себе: свою «хорошість», умілість, прийнятність іншими [29].

Якщо дитина частіше чує про себе приємні, схвальні думки, знаходить переконливі підтвердження своєї цінності в продуктах своєї праці, її багаж стосовно свого «Я» буде ґрунтовнішим і міцнішим. Були визначені психологічні умови формування самоповаги:

- усвідомлене уявлення про себе;
- адекватна самооцінка; самоствавлення до себе, як до іншого;
- оцінка іншими власних досягнень; взаємодія зі значущими дорослими;
- позитивна мотивація стосовно себе;
- реалізація власного потенціалу впевненості в собі;
- потреба в досягненні успіху [47].

На думку А. Белкіна, особистість набуває почуття власної гідності, переживаючи ситуацію успіху, яка призводить до усвідомлення власної компетентності. Під ситуацією успіху він розуміє сполучення умов, які забезпечують успіх, що є результатом подібної ситуації. Із соціально-психологічної точки зору ситуація успіху - це цілеспрямований спеціально організований комплекс умов, який дозволяє особистості досягти значних результатів у діяльності, що супроводжуються позитивними емоційними

переживаннями та припускають оптимальне співвідношення між очікуваннями інших і власними очікуваннями та результатами діяльності [42].

Головним моментом є те, що самоповага затверджує психологічну стійкість тільки тоді, коли в її основі лежить дійсно повага з боку інших людей, а не лестощі, жалість, статус і положення в суспільстві. Повага з боку інших - це визнання особистості оточенням та цінування того, що вона робить.

Необхідність в позитивній увазі з боку людей відбивається в почутті прийняття учнем самого себе і переживанням того, як його приймають значущі інші. До молодшого шкільного віку думки батьків, вчителів і однолітків безпосередньо визначають самоствавлення дитини. Знання про себе дитина отримує через оцінки власної успішності іншими. Механізмом зміни орієнтира з предметної діяльності на взаємини з дорослими виступає зміна форми спілкування. Оцінки й думки людей стосуються не тільки діяльності молодшого школяра, але і його самого як особистості. При цьому вони орієнтують дитину на сприйняття й оцінки інших, які інтеріоризуються й починають виступати критерієм її власної самооцінки. Отже, самооцінка молодшого школяра розвивається під впливом успішності в діяльності, до якої додається і вплив взаємин з однолітками й дорослими. На думку науковців [4; 28; 34], молодший шкільний вік потрібно розглядати як період, коли можуть сформуватися почуття гідності чи комплекс неповноцінності, а самоповага учня взаємопов'язана з його шкільними результатами. В ході експерименту встановлено, що в процесі розвитку ціннісне ставлення до себе й формування образу-Я починаються одночасно. Внутрішніми передумовами самоповаги як розвиваючої та узагальненої характеристики дитини виступають такі особливості: прагнення до постійного поновлення позитивних переживань, здатність до узагальнення переживань щодо «Я», функціонування елементарної рефлексії, відокремлення часткової самооцінки від загальної [23].

Дослідження різних поглядів на спілкування вчителя з учнями особливо важливо тому, що молодші школярі, коли вони взаємодіють, спілкуючись з

дорослими, вивчають способи поведінки, спілкування шляхом наслідування, в результаті якого переносять характер і особливості поведінки дорослого в своє середовище. Внутрішній світ, світ власних бажань починає виділятися пізніше, ніж зовнішній світ, і це відбувається на основі спілкування дитини з дорослим, а не до нього.

У дошкільному й молодшому шкільному віці розвиток самоповаги спирається на оцінку учня дорослими, характер його спілкування з ними та успішність у діяльності. Моральне виховання дитини починається в період дошкільного дитинства. Але в школі він вперше зустрічається з системою моральних вимог, виконання яких контролюється. Діти цього віку вже готові до виконання цих вимог. Діти, вступаючи до школи, прагнуть зайняти нову соціальну позицію, з якою і пов'язують ці вимоги до них. Учитель виступає носієм суспільних вимог. Він же і головний цінитель їх поведінки, бо розвиток моральних якостей учнів йде через вчення як провідна діяльність на даному віковому етапі [30]. Учителі й батьки часто за будь-яку ціну намагаються «замкнути» самоповагу дитини на навчальній успішності, не беручи до уваги її досягнень в інших сферах діяльності, тим самим надаючи їй життєвим цілям і самосвідомості небезпечну однобічність, яка в разі невдачі в навчанні може обернутися довгостроковим відчуттям особистої неповноцінності, потенційно небезпечною психопатологією. Оскільки потреба в самоповазі в таких школярів особливо сильна, а соціально-прийнятними способами не задовольняється, то вони підтримують високий рівень самоповаги за рахунок девіантних форм поведінки. У цих умовах думка і оцінка вчителя стають найбільш значущим чинником розвитку особистості учня [35].

Л. С. Виготський справедливо помічає, що «вчитель повинен бути «рейками», по яких вільно і самостійно рухаються вагони, отримуючи від них тільки напрям власного руху» [16].

Однак, на думку Г. А. Цукерман, «... якщо у вчителя існують проблеми з самоприйняттям, це не може не позначитися на характері його оцінних взаємовідносин з дітьми» [15].

До умов, які зумовлюють високий рівень самооцінки вчителя, можна віднести професійну успішність і компетентність, здатність зайняти активну соціальну позицію, прагнення до внутрішніх змін і самоосвіти, високий рівень емпатії, рефлексії і комунікативних здібностей, уміння організовувати взаємодію з різними групами учасників освітнього процесу.

Важливу роль в формуванні самооцінки семирічного учня, як показують педагогічні спостереження, грає не тільки емоційний контакт в парі учень - вчитель, але і контакт вчитель - батьки. Першокласник ще дуже залежний від оцінки і впливу батьків, тому конструктивне і продуктивне спілкування двох значущих дорослих створює у нього стан психологічного комфорту, який є основою оптимального рівня тривожності і прагнення до соціальної активності. Володіючи інформацією про вплив самооцінки учнів на якість і продуктивність учбової діяльності, вчителя часто виявляються неготовими організувати діяльність по її формуванню в освітньому процесі [13].

Визначимо психолого-педагогічні умови, які сприяють формуванню адекватної самооцінки молодших школярів в освітньому процесі:

- пред'явлення вимог, адекватних рівню саморозвитку, самовиховання і вже чому склався самооцінки школяра, вимоги повинні відповідати особовій програмі розвитку;
- організація вчителем індивідуальної і спільної діяльності, яка передбачає значущість спільної справи і кожного учасника окремо;
- опора при організації процесу оцінювання на рефлексивний підхід, тобто учні повинні уміти аналізувати власне просування і робити висновки;
- залучення в процес оцінювання всіх учасників освітнього процесу (учнів, вчителів, однолітків і батьків);
- допомога в знаходженні учнями різних комунікативних точок опори (батьки, вчитель, одноліток) для подальшого розвитку [17].

Інша підстава для класифікації педагогічних взаємодій знаходимо у А. Белкіна, який виділив об'єднання діяльності дитини і дорослого. Основа даної

типології - частка активної участі кожного суб'єкта виховної діяльності - дорослого і дитини - в залежності від вікових періодів розвитку.

Виділено такі форми спільної діяльності, або взаємодій:

- опіка (дошкільний період) характеризується «максимальної роллю дорослих у визначенні цілей і допомоги дитині, нижчим рівнем дозрівання цілей і мінімальної роллю дітей в наданні допомоги дорослим»;

- наставництво (молодший шкільний період) відрізняється «вирішальною роллю дорослих при зростаючій ролі дітей в наданні допомоги вчителю»;

- партнерство (молодший шкільний, молодший підлітковий період), де роль дорослих домінуюча, однак зберігається «недостатнє рівність в усвідомленні цілей. Успіх діяльності забезпечується при відносному рівності спільних зусиль»;

- співробітництво (молодший і старший підлітковий період), де роль дорослих визначена як «керівна»;

- співдружність (період старшого дитинства), що розглядається як «вища форма співпраці, коли обидві боку зливаються воедино ділові, особисті відносини на основі співтворчості» [32].

В результаті спільної діяльності і спілкування батьки, педагоги і однолітки можуть вселяти дитині як те, що саме його існування є великою цінністю для оточуючих, так і те, що людина він даремний і нікому не потрібний.

Батькам і педагогам, які хочуть сформувати у дитини адекватну самооцінку, важливо слідувати практичним принципам, які розробили Д. Кенфілд і Г. Уелс:

1. Я-концепцію дитини можливо змінити. Причому, педагог може дуже сильно вплинути на неї як позитивно, так і негативно. Загальновідомо, що багато учнів люблять той чи інший предмет остільки, оскільки вчитель має вплив на цю дитину, добрий до нього, співпереживає йому в труднощі і радощі

навчання. У той же час учитель, з вуст якого не сходить насмішка і сарказм, часто відвертає учнів від свого предмета.

2. Змінити Я-концепцію нелегко. Зміни відбуваються протягом тривалого періоду часу. Це не повинно розчаровувати педагога. Зміни відбуваються непомітно, повільно накопичуючись в свідомості і почуттях дитини про самого себе.

3. Зусилля, які направлені на провідні цінності, мають найбільш сильний вплив, хоча провідні цінності змінювати найважче. Наше суспільство приділяє величезну увагу академічним (навчальним) успіхам дітей. Якщо педагог хоче допомогти дитині досягти успіху в навчанні, він повинен звернути увагу на те, що значимо для дитини крім навчання, і допомогти йому відчувати себе компетентним, прийнятним, привабливим завдяки тим позитивним якостям, які у дитини вже є.

4. Корисний найрізноманітніший досвід, придбаний дитиною в діяльності. Безліч різноманітних успішних кроків необхідно зробити людині, щоб підвищити свою самооцінку. Важливо розвивати у дитини найрізноманітніші таланти, хвалити його за найменші успіхи.

5. Важливо вміти пов'язувати воедино різноманітні успіхи і зусилля дитини. Вчитель пов'язує талант дитини з його здатністю швидко навчатися [23].

На думку Р. Бернса, позитивна Я-концепція визначається трьома факторами: тверде переконання в імпонуванні іншим людям, упевненість в здатності до того чи іншого виду діяльності, почуттям власної значущості [23].

Педагогу, для того щоб створювати умови для сприятливого розвитку самооцінки учня, важливо самому володіти позитивною Я-концепцією. Вчителю з низькою самооцінкою притаманні установки, що містять у собі очевидний негативний потенціал, здатний здійснювати на особистість школяра згубний вплив: негативне реагування на тих, хто, на його думку, його не любить, встановлення жорсткої дисципліни, завищення вимог, захисне відреагування агресії на учнях як більш доступних «фігурах».

Педагог з високою самооцінкою характеризується наступними якостями: здатністю до емпатії, емоційною стійкістю, вмінням спілкуватися, подивитися на ситуацію «очима дитини», та прагнути спілкуватися однією «мовою» з учнем.

Таким чином, самоповага розвивається і забезпечує психологічну стійкість лише тоді, коли в основі лежить повага з боку важливих для дитини дорослих. При цьому особистісні якості самого дорослого мають надзвичайно важливе значення, оскільки дитина перебуває і розвивається в освітньому середовищі, в якому реалізуються моделі поведінки дорослих, що відповідають їх відчуттю самоцінності, самоповаги, власної значущості.

1.3. Форми і методи виховної роботи з розвитку самоповаги учнів в освітньому процесі

Виховна робота - це активне залучення в виховний процес батьків, вчителів, класних керівників, яка здійснюється через формування певних рис особистості учнів, з урахуванням конкретних умов та характеризує планування, організацію та проведення виховних заходів, введення інновацій у виховний процес. Форми виховної роботи класифікують на три групи: масові, групові, індивідуальні.

До масових форм виховної роботи належать: конференції, конкурси та олімпіади, тематичні вечори, виставки, мандрівки, різноманітні інтерактивні заняття, ток-шоу.

До групових форм виховної роботи належать: класні години, гуртки, екскурсії, походи, факультативи, художня самодіяльність.

Індивідуальні форми виховної роботи: всі форми роботи які направлені на особистість дитини. Велике значення має який вчитель знаходиться поряд з учнем, тому що робота залежить від індивідуальних особливостей як учня так і вчителя. Виховну роботу педагог проводить з учнем наодинці, або в

присутності батьків та адміністрації. Найголовніше в індивідуальній формі – планування та систематична робота [10;24].

Методи виховання поділяються на загальні та часткові. В сучасних умовах увагу привертають нетрадиційні інтерактивні методи виховання. Інтерактивні методи виховання побудовані на активній взаємодії всіх учасників виховного процесу. Такі методи передбачають постійну взаємодію між вчителем та учнем, та між усіма учнями в класному колективі. При цьому всі учасники рівноправні та рівнозначні суб'єкти виховного процесу. Інтерактивні методи включають чотири групи: інформаційно-організаційні, мотиваційно-стимулюючі, регулятивно-корекційні та пізнавально-пошукові.

Методи інформаційно-організаційної групи включають в себе евристичну бесіду, презентації, творчі зустрічі, інтерв'ю. Такі методи сприяють збагаченню моральних знань та організації спільної діяльності.

Мотиваційно-стимулюючі методи забезпечують формування стійких мотивів поведінки учня. До цього методу відносяться мотиваційні ігри, тренінги, створення емоційних ситуацій успіху, самопереконання, самостимулювання.

До пізнавально-пошукових методів належать: дискусія, «мозковий штурм», гра, творчий аналіз результатів спільної діяльності.

Регулятивно-корекційні методи включають такі різновиди, як пошук спільних ідей, рефлексію, самокорекцію. та саморегуляцію [18].

Тому робота вчителя передбачає не тільки подачу знань, це ще й виховання учня. Навчання, виховання, розвиток та освіта тісно пов'язані між собою, та знаходяться в гармонії. Педагог є посередником між батьками та учнями. Вчитель повинен знати особливості дитячої психіки. Він вибудовує відносини між вчителем та учнем, між учнем та батьками, вчителем та батьками та між педагогічним колективом. Педагог є зразком, еталоном поведінки для учнів [42].

Оновлення змісту освіти та підвищення його виховного потенціалу впливають на такий вид роботи як спільна діяльність школи та сім'ї та розвитку самоповаги учнів.

При виборі методів виховної роботи слід враховувати корелятивність форм роботи і «духу часу», активні форми роботи, які затверджують активну, креативну позицію. Учні в діяльності такої форми роботи конструюють нову модель взаємостосунків, узгодженість та гармонійність. Обов'язково, щоб в процесі були задіяні всі сторони освітнього процесу, пов'язати теоретичний матеріал з практичною діяльністю [43].

Індикатором успішності виховної роботи з розвитку самоповаги учнів в освітньому просторі є такі чинники:

- прийняття цінностей виховного простору та дотримання виховних принципів усіма учасниками партнерської педагогічної взаємодії;
- діяльність, яка направлена на результат, націлена на упорядкування освітнього середовища;
- повна свобода вибору діяльності;
- задіяння усіх учасників виховного процесу до виконання спільних проектів;
- здатність виховного простору до органічних розвиваючих змін у контексті взаємовідносин із середовищем;
- значущість виховного освітнього простору у системі цінностей всіх учасників;
- використання можливостей виховного освітнього простору для збагачення змісту та організаційних форм навчально-виховного процесу;
- здатність забезпечити всім суб'єктам виховного процесу системну можливість для ефективного особистісного розвитку;
- насичене активне життя учнів;
- стабільність у часі [43].

Найдієвіші стратегії виховання:

- профілактичність - перетворення середовища ризиків на простір можливостей для самореалізації особистості дитини, він дає змогу значно підвищити ефективність виховної роботи, попередити поширення негативних явищ в учнівському середовищі;

- стратегічне планування - перехід від «кризисних відносин» до проєктування життєвих перспектив разом із учнем, організація випереджальної діяльності дитини з освоєння та привласнення виховного простору забезпечує захист механізмів саморозвитку і життєтворчості;

- соціальна взаємодія - школа та позашкільний навчальний заклад не можуть і не повинні самостійно вирішувати всі проблеми виховання. Вибудовуючи виховний простір, педагоги мають враховувати педагогічні та непедагогічні цілі і об'єднувати для розв'язання навчальних, виховних проблем всіх учасників педагогічної взаємодії - батьків, педагогів, учнів, громаду [6,7].

Справжнє виховання схиляє учнів до самовиховання. Ефективна педагогічна система пов'язана з зовнішнім виховним впливом і самовихованням. Такі процеси стають невід'ємними частинами єдиного ходу утворення особистості. Головні складові компоненти самовиховання: самооцінка, самоповага, воля, самопізнання, самоконтроль. Завдяки цьому учень здатен орієнтуватися в навколишньої дійсності, співвідносити свої дії з справжніми обставинами та діями інших [27].

Основними вимогами до формування самоповаги учня мають бути:

- вчитель повинен турбуватися, щоб у шкільному колективі учнів не виникало переконання, що хтось сильніший або слабший;

- на уроках педагоги повинні піклуватися, щоб діти креативно, нестандартно та творчо застосовували знання, які набули. Вчитель повинен пояснити, що вони можуть творити, та ні в чому не будуть обмежені;

- задля досягнення успіху потрібно наполегливо працювати, та не бути осторонь від процесу.

Виховання самоповаги здатне об'єднати волю вчителя з волею учня. В. Сухомлинський визначив необхідні передумови становлення дитячої самоповаги [27]:

- по-перше, кожен вчитель повинен стежити за прийомами свого виховного впливу на дітей, щоб не травмувати їх та щоб у взаєминах між ними панували спокій та ласка; .

- по-друге, вчителі повинні серйозно підходити до оцінювання результатів праці своїх дітей, щоб бажання поліпшити результати не перетворилося для дітей в гонитву за оцінками.

Існує тісний зв'язок між самоповагою та самооцінкою. Показниками цього об'єднання виступають: сприятливий мікроклімат у шкільному колективі, допомога та сила суспільної думки, сприймання критики та самокритики, позитивне ставлення до себе та до оточуючих, допомога у виборі прийомів і засобів самовиховання. Самооцінка полягає в загальному оцінюванні себе, а самоповага - це віра у свої здібності, це прийняття себе таким, який ти є. Самовиховання та виховання є двома сторонами процесу формування учня. Самовиховання це перш за все знання себе та своїх потреб. Логічне мислення - важливий аспект самовиховання, завдяки цьому дитина аналізує свої вчинки, що сприяє вимогливості до себе. Головна функція виховної роботи в школі – сприяти реалізації мети виховання, навчити дітей спеціальним прийомам самовиховання, змісту виховного процесу. Мета виховної роботи в школі - формування усебічно розвиненої особистості, котра здатна до критичного мислення, здатна приймати відповідальні рішення та бути новатором. Форми організації роботи поділяються на колективні, групові (гурткові) й індивідуальні.

Пріоритетними напрямками виховної роботи є:

1. формування таких відносин між учнем та вчителем, котрі пройняті взаємною вірою та повагою один до одного,

2. об'єднання спільних зусиль всіх учнів і вчителів з метою вибудовування найкращих умов для спільної роботи, , спільної творчості, спільної діяльності.

3. гарантувати такі умови для дитини, в яких відбувається розвиток соціального, фізичного, емоційного, психічного та духовного здоров'я, надати учневі свободу вільно висловлювати свої думки та почуття,

4. формувати довіру, як основну рушійну силу в стосунках всіх учасників освітнього процесу,

5. формувати громадянську компетентність, розвивати соціальну активність учнів на засадах партнерської педагогічної взаємодії, співпраці та співдіяльності учнів із громадськими організаціями.

6. виховання у дітей рис толерантної людини, яка здатна жити і розбиратися у сучасному світі.

7. впровадження інноваційних методик, форм, прийомів виховання щодо розвитку виховної системи школи [58]

Основні принципи побудови виховної роботи в школі:

перший принцип – «не нашкодити» дитині, дбати про її психологічне та фізичне здоров'я, екологічно ставитися до потреб учня;

другий принцип - духовна насиченість шкільного життя;

третій принцип - ставлення до учня реалізується через принцип партнерської взаємодії;

четвертий принцип - розвиток вчителів, удосконалення своїх знань та педагогічної майстерності.

Методики виховної роботи можна поділити на групи:

- словесні (різноманітні зустрічі з цікавими людьми, збори та інформація, конференція, радіо-газети та усні журнали);

- практичні (тематичні походи, екскурсії, олімпіади та конкурси);

- наочні (галереї, шкільні музеї, виставки дитячої літератури, творчості, книжкові виставки, тематичні стенди, брошури).

Будь-яку роботи можна ще розподілити на групи:

- захід - заняття або ситуації в колективі, які організують вчителі з виховною метою,

- справи - колективна форма роботи, яка організується задля цікавого проведення часу,

- гра - діяльність, організована з метою відпочинку та розваг.

Н. Яременко форми виховної роботи поділяє на три групи:

- форми управління і самоуправління шкільним життям (збори, мітинги, години класних керівників),

- пізнавальні форми спільної діяльності (походи, фестивалі, тематичні вечори, виставки, секції),

- розважальні форми (ігрові розважальні програми, вечори, кіно, костюмовані вечірки, квести, фестивалі) [35].

Класна година, як одна з форм позакласної виховної роботи передбачає створення комфортних умов для продуктивного спілкування класного керівника з своїми учнями з метою формуванні у них самоповаги та соціальної зрілості.

Етична бесіда - форма виховної роботи спрямована на формування в учнів умінь та навичок моральної поведінки, оволодіння загальнолюдськими і морально-духовними цінностями. Метою етичної бесіди є поглиблення та закріплення моральних цінностей, залучення учнів до вироблення правильних оцінок і суджень з важливих для дитини питань, аналізування конкретних фактів та ситуацій.

Зустрічі з відомими людьми сприяє розвитку моральних, громадянських якостей, також важливий «приклад» успішної відомої людини.

Обговорення книг, читацькі конференції активізують самостійність учнів, висловлюють своє ставлення до твору або проблеми.

Виставки присвячують досягненням учнів в гуртках дитячої творчості та на уроках праці, експонують кращі роботи учнів, зразки колективної роботи.

В масових святах беруть участь всі учні школи. Під час таких свят відбуваються цікаві зустрічі з письменниками, художниками та видатними

людьми. У школі також проводяться тематичні свята, народознавчі свята, державні свята та професійні свята.

Усний журнал сприяє моральному вихованню учнів, яскраво та емоційно довести важливу інформацію з різних галузей життя. Важливо те, що така форма роботи проводиться самими учнями. Після проведення проводиться аналіз успіхів в підготовці та проведенні усного журналу.

Змагання стимулюють інтереси, здібності учнів, сприяють підвищенню активності, пропагандують здоровий спосіб життя.

Конкурси та олімпіади проводять для виявлення талантів, розвиток творчих можливостей учнів. Сьогодні набувають популярності форми виховної роботи, які проводяться за інтерактивними методами: аналіз конкретних ситуацій, конфлікт-метод, метод блиц-гра, ігрове проектування, ігри інтенсивного навчання, психолого-педагогічні тренінги, брейн-ринги, рольові ігри [33].

Дискусійні методи створюють умови для висловлення власних поглядів та переконань, обстоювання своєї думки, визначення власної позиції.

Індивідуальна робота спрямована на особливість учня, його індивідуальність та його потреби. В індивідуальній виховній роботі використовують: позакласне читання, гра на музичних інструментах, вишивання, малювання, танці, співи [26].

Кожен учень - унікальний, зі своїми інтересами та потребами. Розвиток самоповаги учня сприяють досягнення у всіх сферах її життя. Учні впізнають і пізнають себе шляхом віддзеркалення в інших людях. Упродовж перших важливих років життя основним джерелом віддзеркалення є батьки дитини, але пізніше до батьків приєднуються педагоги та друзі, продовжуючи подальший процес віддзеркалювання. Тому в виховній роботі, яка відбувається в освітньому середовищі формується самоповага учнів.

Т. Манько розглядає виховання самоповаги в процесі становлення учнів як суб'єктів виховного процесу, саме почуття самоповаги зрештою визнає поведінку учня, її ставлення до себе, до життя, до людей. «Почуття

самоповаги, моральне ставлення до самої себе характеризує усвідомлення людиною своєї власної цінності як унікальної, неповторної особистості. Вона є формою самосвідомості і самоконтролю особистості, на ньому базується вимогливість людини до самої себе» [1].

Педагог визначає механізми становлення розвитку самоповаги, до яких відносить:

- самосвідомість і самооцінку, що визначають здатність сприймати себе;
- суб'єктивність як здатність усвідомлювати і будувати стосунки з іншими;
- Я – концепцію, як здатність усвідомлювати себе і свій внутрішній світ [64].

Схвалення і підтримку педагогів-практиків отримала програма «Виховання гуманістичних цінностей в учнів 1- 9 класі», розроблена К. Чорною, К. Журбою, В. Киричок, І. Кухар [33]. Реалізація виховних завдань програми передбачає виховання гуманного ставлення до себе, куди і входить самоповага. Гуманістична етика, яка визначає «любов до себе» головним моральним принципом і закликає учня «бути», в першу чергу, «для себе вважає, що таким чином вона може бути і для інших». Це вимагає формування таких якостей особистості, як: здатність до самопізнання, самооцінка, самовдосконалення, самореалізація своїх сутнісних сил, морального та соціального вибору, відповідальності за себе, за своє життя [34].

За допомогою спільних зусиль педагогів та батьків виховання самоповаги стало органічною складовою виховного процесу, що ґрунтується на суб'єкт - суб'єктивних учня, батьків дитини та вчителів.

Тому в сучасній школі важливою передумовою ефективної виховної роботи є створення цілісного освітнього простору, який акумулює різноманітні виховні впливи, в тому числі, і особистісні якості вчителів, батьків, учнів, атмосферу школи. Виховну роботу бажано ухвалювати спільно з батьками учнів та якомога частіше надавати ініціативу у висловлюваннях

своїх ідей учням. Завдання виховній роботі в сучасному закладі загальної середньої освіти – вказувати та аналізувати орієнтири, підказувати, як вчинки та цінності можуть впливати на інших людей та на їх життя, а також створювати безпечну, комфортну атмосферу. При цьому важливо цілеспрямовано організовувати виховну роботу з розвитку самоповаги учнів як одного з найвагоміших утворень самосвідомості зростаючої особистості.

Висновки до першого розділу

1. Партнерська педагогічна взаємодія є важливою умовою ефективності педагогічного процесу на всіх етапах. Результатом такої взаємодії повинна стати підготовка учня до самостійного вивчення, бажання до отримання знань та формування пов'язаних з ними вмінь, здібностей, якостей. Педагогічна взаємодія повинна проявлятися тільки у вигляді співробітництва, коли усі сторони досягають взаємної згоди й солідарності у розумінні цілей спільної діяльності та шляхів досягнення. Сутністю партнерської педагогічної взаємодії є вплив всіх учасників освітнього процесу один на одного, що породжує їх взаємний зв'язок та взаємне збагачення, виховання, взаємне навчання, взаємну увагу до потреб і інтересів кожного. Найважливішою характеристикою особистісного аспекту педагогічної взаємодії є можливість взаємного прийняття й сприяння процесу особистісних змін, реальних перетворень в пізнавальній, емоційно-вольовій сферах, в системі ставлень учня до себе та відчутті власної цінності.

2. Здійснений аналіз наукової літератури показав, що не існує однозначного визначення поняття «самоповага». Самоповага розглядається як стійка риса, або ставлення індивіда до себе, що виявляється в почутті схвалення або несхвалення на свою адресу, або як судження про власну значимість, що виявляється в настановах індивіда. Виокремлюють компоненти самоповаги. Когнітивний компонент включає в себе уявлення дитини про самого себе, самооцінку, яка заснована на самопізнанні в процесі діяльності та взаємодії з батьками, вчителями та однолітками. Емоційно-

ціннісний компонент включає в себе позитивні емоції, систему базисних цінностей учня, моральні почуття. Поведінковий компонент визначається постановкою цілей і побудовою планів щодо себе та їх реалізацію. В розвитку самооцінки вагомую роль грає освітнє середовище, яке забезпечує оптимальні можливості для самовираження учня, самоствердження, прояву його таланту. Тому особливості педагогічної взаємодії всіх учасників освітнього процесу є впливовим чинником розвитку особистості учня, його самосвідомості, самоповаги.

3. Складовою виховного процесу, що ґрунтується на суб'єкт-суб'єктних взаєминах педагога та учня, є робота, яка спрямована на розвиток самоповаги. Найбільш дієвими методами і формами виховної роботи є інтерактивні методи, ігри, бесіди, дискусії, які націлені на виховання гуманного ставлення до себе та до оточуючих людей. При цьому реалізація виховного процесу відбувається на засадах партнерської педагогічної взаємодії – встановлення відносин взаємної поваги, визнання цінності людської гідності, доброзичливості та позитивного ставлення, організації рівноправного діалогу всіх учасників освітнього процесу.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО – МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ САМОПОВАГИ УЧНІВ В УМОВАХ ПАРТНЕРСЬКОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

2.1. Етапи та логіка емпіричного дослідження

Метою емпіричної частини нашого дослідження є партнерської педагогічної взаємодії як однієї з умов розвитку самоповаги учнів. У дослідженні взяли участь 80 учнів 5-х, 7-х та 9-х класів, 25 вчителів та 50 батьків Європейського ліцею міста Одеса.

Для досягнення мети нашого дослідження були поставлені наступні завдання:

1. Відібрати комплекс методів та методик, що досліджують показники самоповаги учнів, партнерської педагогічної взаємодії.
2. Провести емпіричне дослідження за допомогою відібраних методик.
3. Для вивчення характеру взаємозв'язків між досліджуваними показниками провести кількісний (кореляційний) аналіз отриманих даних.

Поставленні завдання визначили хід емпіричної частини роботи, який включав наступні етапи: підготовчий, діагностичний, та аналітико-інтерпретаційний (математико-статистична обробка й інтерпретація отриманих даних).

На підготовчому етапі підбирався комплекс діагностичних методик та розробка анкет адекватних предмету дослідження, формування вибірки дослідження, визначення організаційних умов проведення дослідження. Діагностичний етап включав в себе діагностику всіх досліджуваних показників, проведення вимірювальних процедур, створення матриці, переводу «сирих балів» в процентранги та створення гістограми. На третьому - аналітико-інтерпретаційному етапі проводився аналіз отриманих результатів,

їх інтерпретація та узагальнення. На аналітико-інтерпретаційному етапі здійснено кількісний та якісний аналіз даних. Математико-статистичні процедури обробки результатів дослідження проводились за допомогою статистичного пакету Microsoft Excel for Microsoft Windows та статистичного пакету SPSS 19.0 for Microsoft Windows.

Опис методик, що використовувались в дослідженні, наведено нижче.

Всі відібрані діагностичні методики відповідають наступним вимогам:

1. Відповідність методики меті та предмету дослідження.
2. Заданість процедури проведення у вигляді однозначного набору дій з подальшою їх класифікацією.
3. Достатня репрезентативність, надійність, валідність та об'єктивність тесту.
4. Чіткість і однозначність інструкції.
5. Простота і низька трудомісткість незалежно від рівня складності тесту. Виконання методики потребує затрачений мінімум фізичних і психологічних зусиль.
6. Зрозумілість і доступність для досліджуваного [46].

2.2. Опис методик емпіричного дослідження

Переходячи до обґрунтування методичного інструментарію, обраного для нашого дослідження, зупинимось більш детально на описі існуючих методик вимірювання партнерської взаємодії та самоповаги учнів. Згідно з метою нашого дослідження були обрані наступні методики: методика діагностики самооцінки і мотивації «Сходи́нки» (за В. Г. Щур); методика "Двадцять тверджень", або "Хто я?" (М. Куна і Т. Макпартленда); шкала самоповаги Розенберга (М. Розенберг) [46].

Далі, переходячи до обґрунтування методичного інструментарію більш детальніше зупинимось на описі методик, які були використані в дослідженні.

Методики діагностики самооцінки (за В. Г. Щур) «Сходи́нки».

Загальні відомості про методика: методика на визначення самооцінки.

Ціль: дослідження динаміки самооцінки дитини.

Матеріали та обладнання: роздрукований шаблон сходинок, олівець або ручка, шаблон з зображенням хлопчика або дівчинки.

Процедура дослідження: методика проводиться як індивідуально так і з групою учнів, відбувається бесіда з дитиною або групою дітей, використання певної шкали оцінок, дитина визначає місце на яке вона себе поміщає.

Інструкція: «Подивись будь ласка на малюнок, на малюнку зображені сходинки. Якщо дітей розмістити на таких сходинках, то на верхніх трьох сходинках будуть хороші діти: вони добрі, розумні, виховані, слухняні та сильні; чим вище сходинка, тим краще дитина. На першій сходинці розміщуються просто гарні діти, на другій сходинці дуже гарні, а на третій сходинці - найкращі. А тепер потрібно поставити себе на ту сходинку, на яку ти вважаєш потрібним.

Зафіксуй будь-ласка на яку сходинку ти поставиш себе, якщо тобі буде важко визначитися, ми помістим на сходинки картинку із зображенням хлопчика або дівчинки.

. Оцінка здійснюється за 7- бальною шкалою: перша сходинка (найнижча) відповідає балу 1, середня сходинка (майданчик) відповідає балу 4, верхня сходинка відповідає балу 7. Таким чином, дитина може одержати від 1 до 7 балів [50].

Методика "Двадцять тверджень", або "Хто я?" М. Куна і Т. Макпартленда.

Призначення. Тест М. Куна і Т. Макпартленда був створений для вивчення установок індивіда на себе і широко використовується для виявлення змістовних характеристик ідентичності: перш за все когнітивних, а також ціннісно-мотиваційних, афективних, поведінкових.

Загальні відомості. Методика М. Куна і Т. Макпартленда в літературі має кілька різних позначення: "тест установок особистості на себе" або "тест 20

висловлювань", "тест двадцяти тверджень на самоставлення", тест "20 відповідей", опитувальник "Хто я ? "

Тест являє собою просту процедуру роботи з випробуваним, яким пропонується 20 разів відповісти в письмовій формі на запитання "Хто я?".

На виконання тесту дається 12 хвилин. Обробка відповідей за методикою "Хто я?" включає в себе кількісний і якісний аналіз отриманих даних.

При інтерпретації тесту використовується шкала аналізу ідентифікаційних характеристик.

Вона включає в себе 24 показника, які, об'єднуючись, утворюють сім узагальнених показників-компонентів ідентичності:

- I. «Соціальне Я.
- II. «Комунікативне
- III. «Матеріальне Я».
- IV. «Фізичне Я»
- V. «Діяльне Я.
- VI. «Перспективне Я»
- VII. «Рефлексивне Я»

Два самостійних показників: проблема ідентичності, емоційний стан респондента на момент діагностування.

Самооцінка - емоційно-оцінна складова Я-концепції. Самооцінка демонструє наскільки розвинена самоповага, відчуття значимості та привабливого ставлення до власного «Я». Від самооцінки залежить як людина буде набувати власного досвіду, та що він сподівається отримати від оточуючих його людей. Основною вимогою зростання самооцінки є взаємодія з оточуючим світом та власна продуктивна діяльність. В процесі комунікації людина опановує критерії оцінок, їх види, форми, способи соціального порівняння і оцінювання; в особистісному досвіді відбувається їх затвердження, перевірка на практиці, та в житті [50].

Процес самооцінювання може відбуватися двома шляхами:

- порівняння своїх домагань з об'єктивними результатами власної діяльності,
- порівняння себе з іншими людьми, порівняння свого досвіду з досвідом інших людей.

У методиці «Хто Я? » самооцінка особистості визначається в результаті порівняння кількості оцінок зі знаком «+» і зі знаком «-», які отримали при діагностуванні кожного випробуваного (клієнтом) [61].

Шкала самоповаги Розенберга (Морріс Розенберг)

Шкала самоповаги Розенберга створена Моррісом Розенбергом у 1965 році. Методика визначає рівень самоповаги через запитання про буденні почуття респондента. Шкала Розенберга вважається достовірною та коректною чисельною методикою оцінки самоповаги. Психологічний тест створювався Розенбергом як одномірний, але пізніше факторний аналіз виявив два незалежні фактори: самоповагу та самоприниження. Чим вище самоповага тим нижче самоприниження і навпаки. Але самоповага існує і під час відсутності самоприниження, і поряд з ним, в останньому випадку воно виступає як захисна функція.

Тест має добру надійність і конструктивну валідність. Показники за методикою пов'язані з депресивним станом, психосоматичними симптомами та тривожністю, лідерством та активністю в спілкуванні, ставленням до батьків та підлітків, поняттям міжособистісної безпеки. Опитувальник складається з 10 суджень, на кожне з яких пропонується чотири градації відповідей, кодованих в балах.

Інструкція до методики

Ознайомтесь будь ласка з наведеними твердженнями, та навпроти кожного із них напишіть відповідну цифру:

- 4 – абсолютно погоджуюсь
- 3 – погоджуюсь
- 2 – не погоджуюсь
- 1 – абсолютно не погоджуюсь.

Отримані результати зіставляються з ключем. За кожну співпадаючу з ключем відповідь ставиться 1 бал. Після відбувається підрахування отриманих балів. Рівень самоповаги дорівнюється сумі отриманих балів в ході діагностування. Оцінка проводиться по відношенню до можливого максимуму (40) і мінімуму (10) балів і співвідноситься з рівнем самоповаги респондентів того ж віку і статі [50].

Структура анкет на визначення характеру педагогічної взаємодії між учасниками освітнього процесу.

Метою було виявлення особливості взаємодії учасників освітніх відносин в школі. Всього було підготовлено три анкети - для учнів, батьків і вчителів.

Анкета для учнів складалася з 8 завдань у формі тверджень або питань, які пропонувалося продовжити або вибрати один або кілька відповідей з числа запропонованих, а також двох відкритих питань, на які респонденту пропонувалося дати довільну відповідь.

В першому питанні анкети пропонувалося учням оцінити, наскільки їм достатньо уваги з боку вчителів.

Друге і третє питання виявляли суб'єктивну оцінку учням згуртованості його класу і колективу школи в цілому, тобто оцінку ступеня доброзичливості і колективізму в навколишньому його в школі соціальному оточенні.

Четверте питання було направлене на виявлення готовності учня до залучення батьків у позакласні заходи в класі або школі.

Відповіді на п'яте і шосте питання дозволяло виявити суб'єктивним оцінку учня ступеня уважності до його шкільної діяльності з боку батьків.

Сьоме питання анкети надає можливість довільно вказати найбільш цінні, професійні якості вчителя, тим самим виявляючи очікування учнів, визначаючи "ідеальний" образ учителя.

Восьме питання анкети також було відкритим і пропонувало вказати заходи, які, на думку респондента, в школі не вистачає для створення сприятливої атмосфери.

Анкета для батьків складалася з 7 питань, 3 з яких - відкриті, а в інших респондентам пропонувалося вибрати один або кілька відповідей із запропонованих, або вказати власний.

Перше питання анкети батька було спрямоване на виявлення їх суб'єктивної оцінки доступності вчителя для взаємодії з поточним питань навчальної та іншої роботи школи.

В другому питанні пропонувалося батькам прокоментувати, пояснити свою позицію в разі негативної відповіді на перше питання анкети.

Третє питання дозволяло визначити очікування батьків щодо професійних якостей вчителя, створив портрет "ідеального вчителя" в очах батька.

Четверте питання анкети дозволяло виявити думку батьків в оцінці того, на кому лежить основна відповідальність за успішність у розвитку учня. Дане питання дозволяло зробити висновки про ступінь усвідомленості батьками своєї первинної ролі у вихованні та розвитку їхніх дітей.

П'яте питання виявляло зацікавленість і готовність батьків до спільного з дітьми участі в шкільних заходах позакласного характеру.

Шосте питання допускало можливість вибору декількох із запропонованих варіантів відповідей і забезпечував виявлення найбільш затребуваних засобів комунікації батька зі школою з питань поточної діяльності.

Сьоме питання дозволяло виявити побажання батьків з проблеми організації взаємодії зі школою які не знайшли відображення в ході відповідей на попередні питання анкети.

Анкета для вчителя містила 10 питань, з них - 5 відкритого типу, 5 закритого типу з вибором відповідей з числа запропонованих або вказівки власного варіанту відповіді.

Перше питання анкети допускало можливість вибору декількох варіантів відповідей із запропонованих і забезпечувало виявлення найбільш

ефективних, з точки зору вчителів, засобів комунікації з батьками з питань поточної навчальної та виховної роботи.

Друге питання виявляло думку вчителя про готовність до взаємодії з батьками учнів. Зіставлення відповідей вчителів на це питання з відповідями батьків по цьому пункту дозволяло оцінити, наскільки ці дві категорії суб'єктів освіти готові до взаємодії, а також дозволяло виявити загальне в очікуваннях і готовність обох сторін.

Третє питання анкети був спрямоване на виявлення найбільш часто зустрічаються проблем, на думку вчителів, що не дозволяють вибудовувати їх комунікацію з батьками.

Четверте питання анкети для вчителів також було аналогічним питання анкети для батьків: чи потрібні в школі заходи позакласної спрямованості, в яких могли б брати участь школярі разом з батьками. Наявність цього в анкеті вчителів дозволяло побічно оцінити потенціал такого роду заходів в школі. Очевидно, що для їх регулярного проведення потрібно певні часові витрати з боку вчителів.

При відповіді п'яте запитання анкети вчителям пропонувалося побудувати власний образ «ідеального вчителя». У рамках проведеного дослідження представлялося цікавим співвідносити цей портрет з характеристиками вчителя, описаними в анкетах учнів та їх батьків.

Шосте питання анкети покликане виявити думку вчителів про особливості сучасної дитини.

Питання заключної частини анкети було спрямовано на виявлення значимості позакласної роботи, на думку вчителів: її необхідності, варіативності, різноманітності.

Розроблена анкета дозволяє виявити широкий спектр відомостей про характер стосунків учасників освітнього процесу, про освітнє середовище в цілому, про особливості виховної роботи з учнями.

Отже, відібрані методики відповідають предмету, меті, завданням дослідження, є перевіреними діагностичними інструментами, надійними і валідними.

Висновки до другого розділу

1. Емпіричне дослідження, спрямоване на вивчення особливостей самоповаги учнів в умовах партнерської педагогічної взаємодії, включало три етапи: підготовчий, діагностичний, аналітичний. На підготовчому етапі здійснювався пошук та вивчення наукового матеріалу, пошук і відбір методик, була сформована вибірка дослідження, визначено організаційні умови проведення дослідження; на діагностичному етапі проведено заплановані вимірювальні процедури. Усі вимірювальні процедури виконувалися з дотриманням необхідних вимог, які стосуються достовірності, точності, адекватності методик. На аналітико-інтерпретаційному етапі проводився аналіз отриманих результатів, їх інтерпретація та узагальнення, якісний і кількісний аналіз отриманих результатів.

2. Комплекс психодіагностичних методик склали: шкала самоповаги Розенберга (Морріс Розенберг), методика "Двадцять тверджень", або "Хто я?" (М. Кун і Т. Макпартленд), методика діагностики самооцінки «Сходинки» (В. Г. Щур). Також для виявлення особливостей взаємодії всіх учасників освітнього процесу були розроблені анкети для учнів, батьків і вчителів.

РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ САМОПОВАГИ УЧНІВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЇЇ РОЗВИТКУ ЗАСОБАМИ ВИХОВНОЇ РОБОТИ, ЩО ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ЗАСОБАМИ ПАРТНЕРСЬКОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

3.1. Специфіка самоповаги учнів в умовах партнерської педагогічної взаємодії

Метою цього розділу є висвітлення результатів емпіричного дослідження. Одна з задач дослідження було вивчення особливості самоповаги учнів в умовах партнерської педагогічної взаємодії. Реалізація поставленого завдання потребувала використання методів якісного аналізу даних, що дозволило встановити особливості самоставлення, самоповаги учнів, які перебувають в умовах партнерської педагогічної взаємодії.

Аналіз даних емпіричного дослідження передбачав:

- 1) з'ясування особливостей взаємодії учнів, батьків і вчителів у освітньому процесі, зокрема визначення рівню обізнаності, зацікавленості, уваги до подій шкільного життя з боку батьків і вчителів, наявності діалогу, відкритості до спілкування батьків і вчителів;
- 2) встановлення особливостей самоповаги учнів, які перебувають в умовах парнерської педагогічної взаємодії;
- 3) виявлення відмінностей у показниках самооцінки та самоповаги учнів, які оцінюють взаємодію з вчителями як парнерську та непартнерську;
- 4) розробку рекомендацій щодо організації виховної роботи з розвитку самоповаги учнів на засадах педагогіки партнерства.

За результатами анкетування учнів, батьків і вчителів встановлено переважання парнерської педагогічної взаємодії у закладі освіти, що є базою дослідження. Серед опитуваних на наявність парнерської взаємодії у освітньому процесі вказали 78% учнів, 83% вчителів і 88 % батьків. При цьому

високий показник оцінок педагогічної взаємодії як парнерської у закладі освіти не змінюється в залежності від паралелі (5, 7, 9 класи).

Розподіл даних за класами представлений в рис. 3.1. - 3.9.

**Чи достатньо уваги приділяється учням з боку вчителів?
5 клас**

Рис. 3.1. Розподіл відповідей учнів на анкетування (5 клас)

На питання «Чи достатньо уваги приділяється учням з боку вчителів» 63% учнів 5 класів відповіли, що відчувають достатньо уваги до себе та до інших учнів класу; 30% учнів відповіли, що увагу приділяють, але деякі вчителі (таких небагато); 7% відповіли, що увага приділяється лише тоді, коли в дитини погані оцінки або у випадку поганої поведінки (рис.3.1.).

**Чи часто ви обговорюєте у колі сім'ї питання пов'язані зі школою та навчанням?
5 клас**

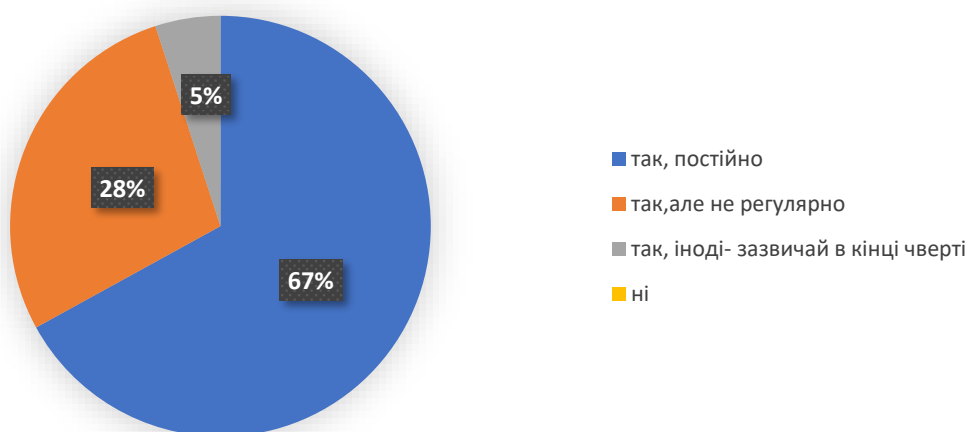

Рис. 3.2. Розподіл відповідей учнів на анкетування (5 клас)

Як показано на рис. 3.2., 67% учнів 5-го класу відповіли, що батьки регулярно цікавляться питаннями, які пов'язані зі школою та навчанням, та завжди обговорюють з інтересом; 28% учнів відповіли, що обговорюють, але не регулярно; 5% - іноді обговорюють оцінки та не обговорюють інші питання які пов'язані зі школою.

Отримані дані вказують на наявність зацікавленості з боку вчителів, батьків у питаннях розвитку учнів, налаштованість на задоволення їх потреб, на уважне ставлення батьків до шкільного життя дітей, до подій, пов'язаних з навчанням, спілкуванням. В тому числі, дані результати свідчить і про розуміння необхідності узгодження позицій у виховній роботі, у правильної організації виховного впливу на особистість дитини, створення умов для подальшого вдосконалення освітнього середовища закладу, що сприяє успішному розвитку кожного учня.

Чи часто ви обговорюєте вдома, у колі сім'ї питання пов'язані з позакласними заходами?

5 клас

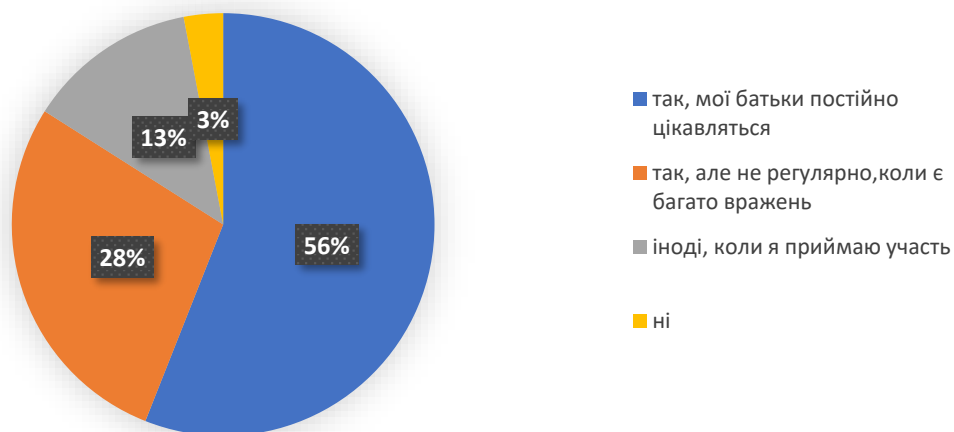

Рис. 3.3. Розподіл відповідей учнів на анкетування (5 клас)

56% учнів 5-го класу відповіли, що батьки регулярно обговорюють позакласні заходи та цікавляться позакласним життям дитини; 28% обговорюють з батьками шкільні заходи, але не регулярно – тільки, коли є багато вражень; 13% учнів іноді обговорюють, але у тому випадку, коли дитина

сама приймає участь у заході; 3% учнів відповіли, що вони ніколи не обговорюють позакласні заходи з батьками.

В цілому, за оцінками учнів 5-х класів, батьки і вчителі приділяють їм достатньо уваги, є зацікавленими і обізнаними щодо основних подій шкільного життя. Готовність обговорювати з батьками питання, пов'язані з навчанням, позакласними заходами, культурним життям класу і школи, вказує на певну якість стосунків між дітьми і батьками, що передбачає відкритість у обміні інформацією, наявність діалогу, розуміння батьками значущості шкільних подій для дитини, повагу до її інтересів і захоплень. Разом з тим, обговорення шкільного життя опосередковано свідчить і про участь батьків у шкільному житті дитини, про зв'язок з виховною роботою школи.

Чи достатньо уваги приділяється учням з боку вчителів? 7 клас

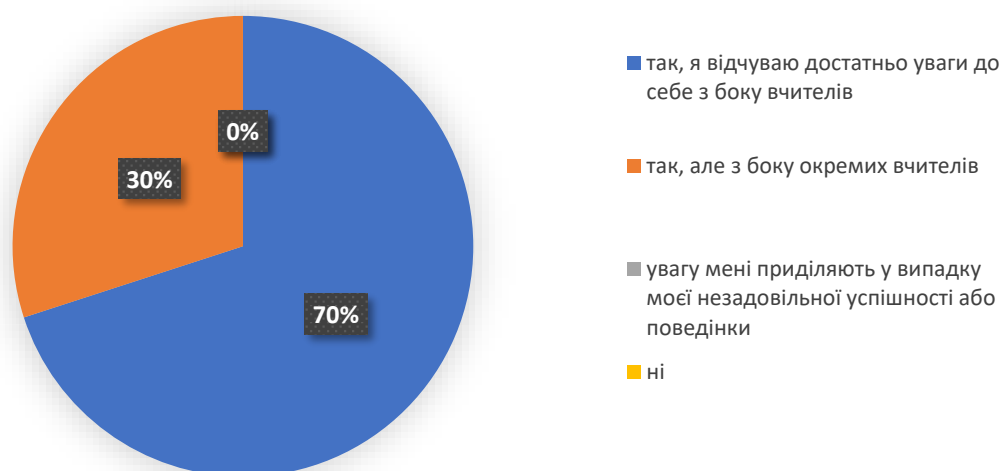

Рис. 3.4. Розподіл відповідей учнів на анкетування (7 клас)

70% учнів відповіли, що з боку вчителів отримують достатньо уваги, та можуть звернутися до них у будь-який час; 30% учнів відповіли, що увагу приділяють лише деякі вчителі, але таких небагато.

Чи часто ви обговорюєте у колі сім'ї питання пов'язані зі школою та навчанням?
7 клас

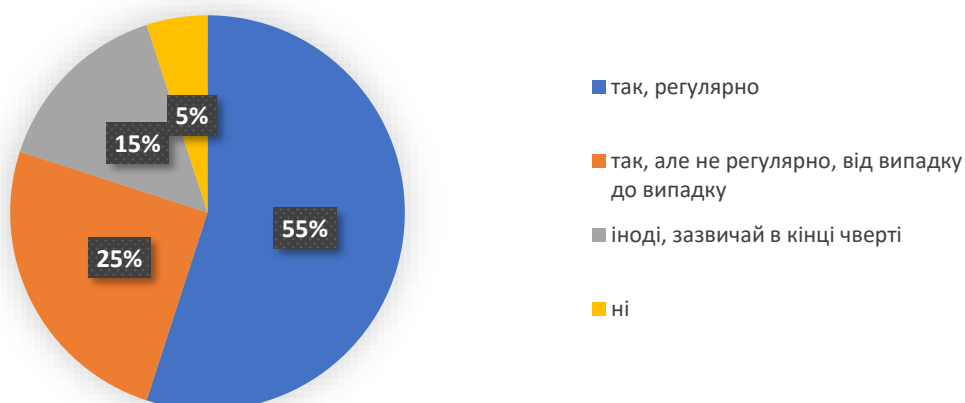

Рис. 3.5. Розподіл відповідей учнів на анкетування (7 клас)

55% учнів відповіли, що батьки регулярно цікавляться шкільним життям дитини%; 25% учнів відповіли, що батьки цікавляться, але не регулярно; 15% учнів відповіли, що в продовж року батьки не цікавляться, тільки в кінці чверті, 5% учнів відповіли, що батьки взагалі не питають їх про школу та не обговорюють навчання.

Чи часто ви обговорюєте у колі сім'ї питання пов'язанні з позакласними заходами?
7 клас

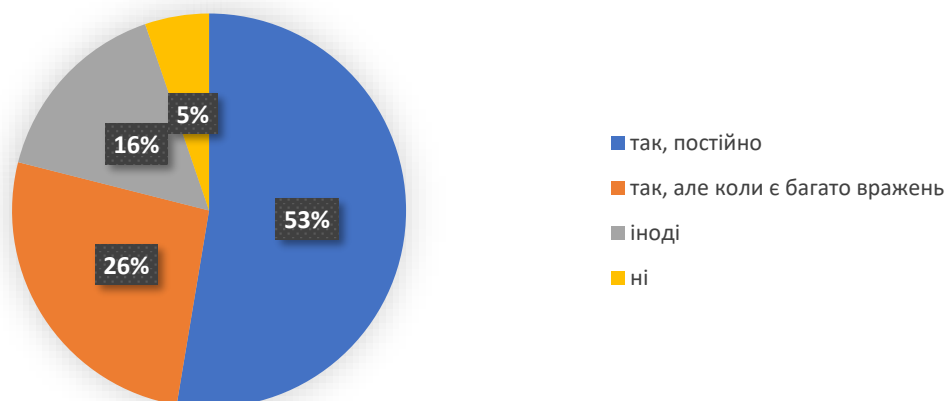

Рис. 3.6. Розподіл відповідей учнів на анкетування (7 клас)

53% учнів відповіли, що батьки постійно запитують дітей про позакласне життя, та цікавляться всіма питаннями які пов'язані з цим; 26% учнів відповіли, що коли є багато вражень, тоді вони обговорюють цей захід з

батьками; 16% іноді цікавляться, але коли дитина приймає сама участь в позакласному заході; 5% учнів відповіли, що батькам не цікаво, які заходи проводять у школі.

Чи достатньо уваги приділяється учням з боку вчителів? 9 клас

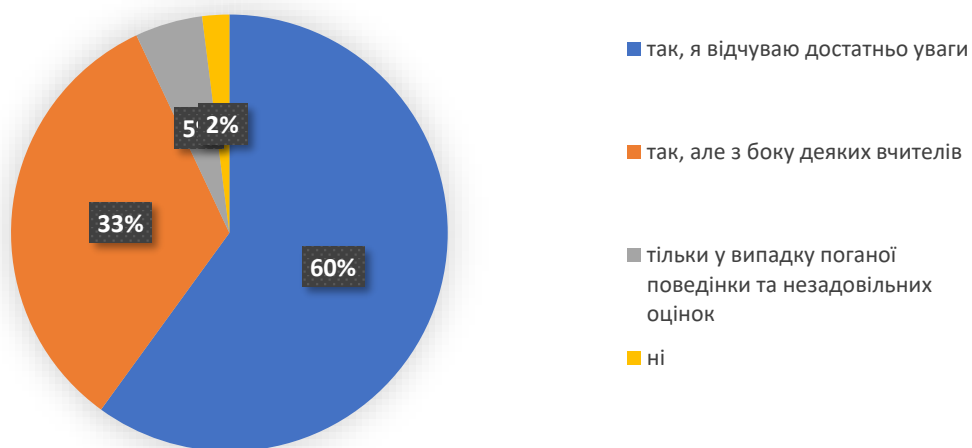

Рис. 3.7. Розподіл відповідей учнів на анкетування (9 клас)

60% учнів відповіли, що відчувають достатньо уваги з боку вчителів; 33% - увагу відчувають, але з боку деяких вчителів; 5% учнів відповіли, що тільки в разі поганої поведінки вчителі приділяють їм увагу; 2% учнів відповіли, що на них вчителі не звертають уваги.

Чи часто ви обговорюєте у колі сім'ї питання пов'язані зі школою та навчанням? 9 клас

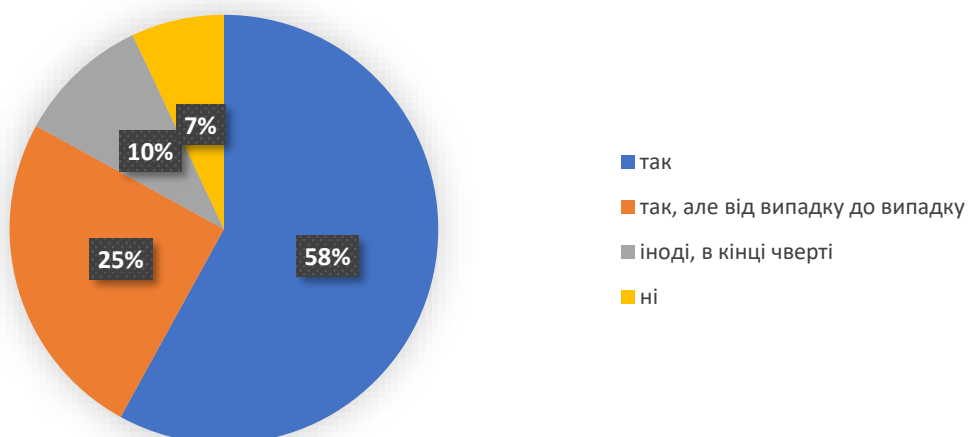

Рис. 3.8. Розподіл відповідей учнів на анкетування (9 клас)

58% учнів відповіли, що батьки регулярно цікавляться навчанням, та часто обговорюють питання, які пов'язані зі школою; 25% - обговорюють, але, не регулярно; 10% учнів відповіли що ніколи не обговорюють питання пов'язані зі школою, і лише, іноді батьки запитують про оцінки; 7% - взагалі не цікавляться.

**Чи часто ви обговорюєте вдома, в колі сім'ї питання пов'язані з позакласними заходами?
9 клас**

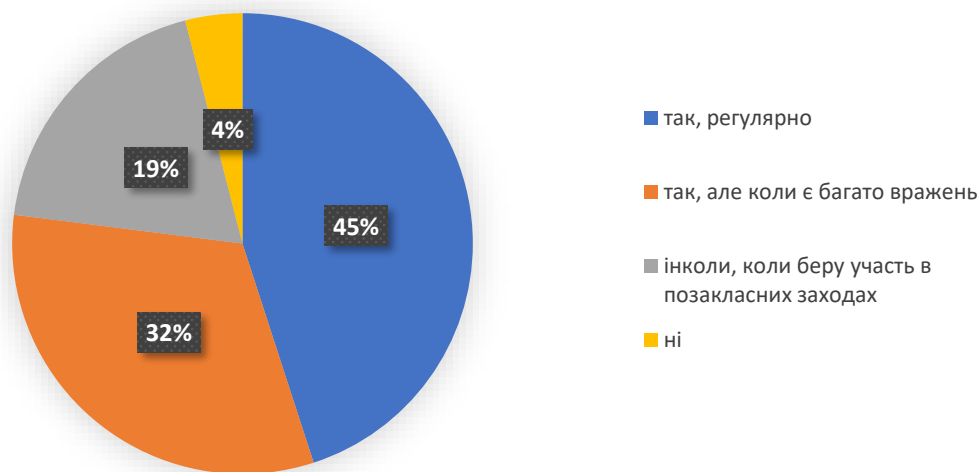

Рис. 3.9 Розподіл відповідей учнів на анкетування (9 клас)

45% учнів регулярно обговорюють з батьками позакласні заходи; 32% учнів обговорюють з батьками позакласні заходи, але коли є багато вражень; 19% учнів іноді обговорюють такі заходи, але коли дитина сама приймала участь в них; 4% взагалі не обговорюють з батьками такі питання.

Таким чином, можна зробити висновок, що учні всіх вікових груп, які приймали участь в анкетуванні підтвердили високий ступінь уваги до себе з боку педагогів школи. Батьки та вчителі майже однаково позитивно відповіли на питання про організацію заходів у школі, що говорить про високий потенціал такої форми роботи: вона затребувана та підтримується вчителями, учнями та батьками. Комфортну атмосферу в класі відмічають всі учні, оцінка «дружності» по відношенню свого класу виявляється трохи нижче ніж оцінка

«дружності» всієї школи. Це простежується у всіх вікових групах і може говорити про пріоритет у свідомості учнів позитивних вражень від загальношкільних заходів. Тому, в освітньому середовищі переважає партнерська взаємодія, батьки цікавляться життям дитини, та відбувається позитивний взаємозв'язок всіх учасників партнерської педагогічної взаємодії.

На рис. 3.10 представлені результати анкетування батьків (за загальною вибіркою).

Чи доступні вчителі школи для взаємодії з батьками?

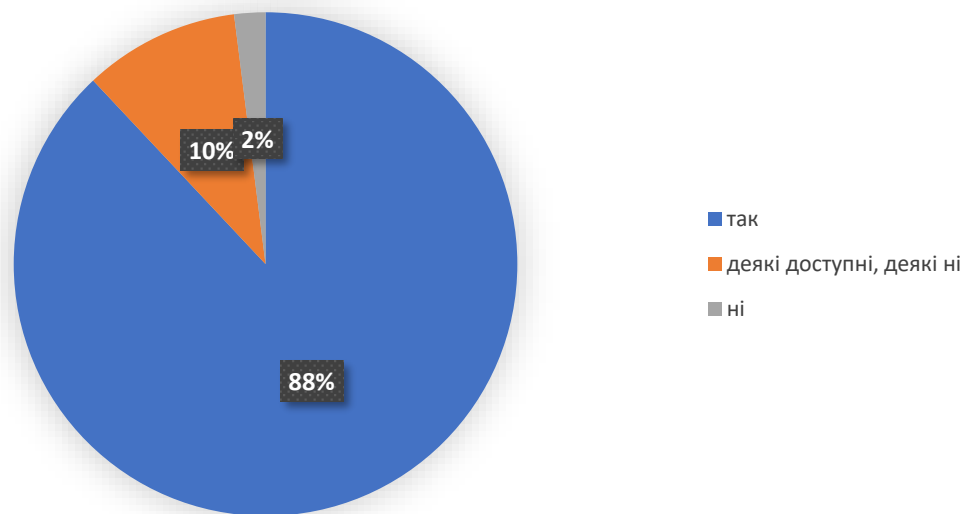

Рис. 3.10. Розподіл відповідей батьків на анкетування

Такі дані свідчать, що педагоги ліцею доступні для взаємодії з батьками. Найбільш важливим та ефективним засобом комунікації батьки назвали спілкування з класним керівником (40%) та електронний журнал (21%), а, наприклад, сайт ліцею використовують лише 5% батьків. Важливо відмітити, що традиційні зустрічі з вчителями-предметниками теж зазначили як ефективний засіб комунікації (34%). На запитання «Чи потрібні в школі заходи, в яких повинні брати участь батьки разом з дітьми?» 74% батьків відповіли «так, потрібні». Це свідчить про зацікавленість батьків шкільним та позашкільним життям дитини.

На рис. 3.11. представлені результати анкетування вчителів закладу загальної середньої освіти

Чи доступні батьки для комунікації з вчителями?

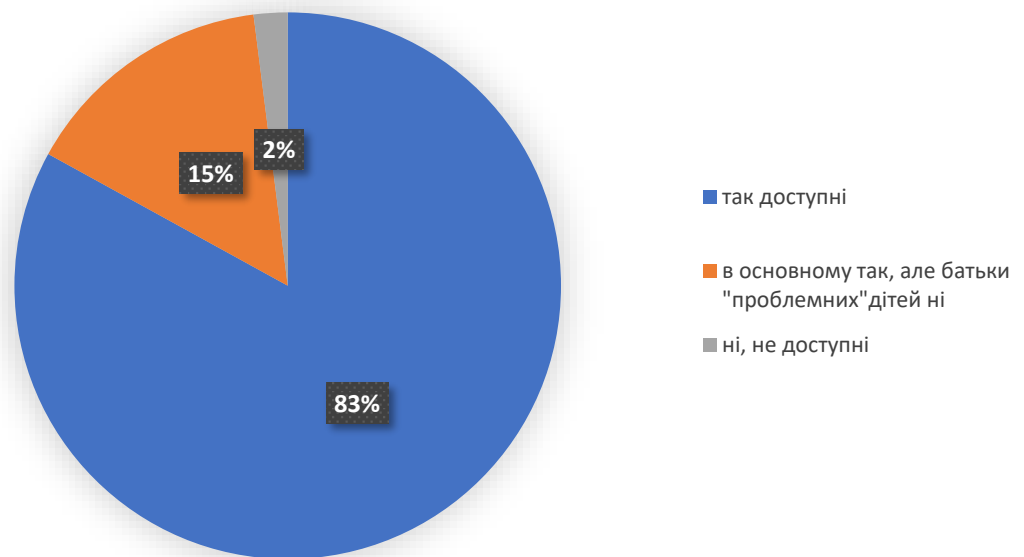

Рис. 3.11. Розподіл відповідей вчителів на анкетування

В ліцеї склався колектив вчителів і батьків здатний і мотивований до конструктивної взаємодії, що виявляє свідому відповідальну позицію і близьких поглядів, що дотримуються. На думку учнів, менше 17% батьків ніколи не обговорюють з ними шкільне життя, 78% батьків не бачать проблем у комунікації з педагогами, зі свого боку, вчителі спостерігають проблеми в комунікації тільки з тими батьками, хто сам з тих чи інших причин не схильний виходити на контакт зі школою. Для педагогів більш зручний засіб комунікації з батьками - батьківські збори (28%), індивідуальні консультації (28%), електронний щоденник класу (21%) та групи в соціальних мережах (15%). На питання «Наскільки важлива виховна робота?» 60% вчителів відповіли, що виховна робота дуже важлива, 31% - так, але не надмірна, 9% вчителів відповіли, що не особливо важлива.

Представлені дані, в цілому, свідчать про те, що учні всіх груп, які брали участь у дослідженні, підтверджують високий рівень партнерської педагогічної взаємодії. В закладі загальної освіти всі учасники освітнього процесу постійно взаємодіють між собою. Партнерська педагогічна проявляється в спілкуванні двосторонньої спрямованості, взаємоповазі, в рівності всіх сторін, в добровільності прийнятті рішень, в пізнанні особистості, в обміні

інформацією та думками. Отримані результати демонструють що в закладі є хороші передумови створення ефективної моделі взаємодії всіх учасників освітньої діяльності .

Одночасно з цим можна констатувати високий рівень розвитку самоповаги в опитуваних респондентів.

Дані діагностики за Шкалою Розенберга, Методикою «Хто Я?» і Методикою «Сходишки» представлені на малюнку 3.12.-3.14.

МЕТОДИКА "СХОДИШКИ"

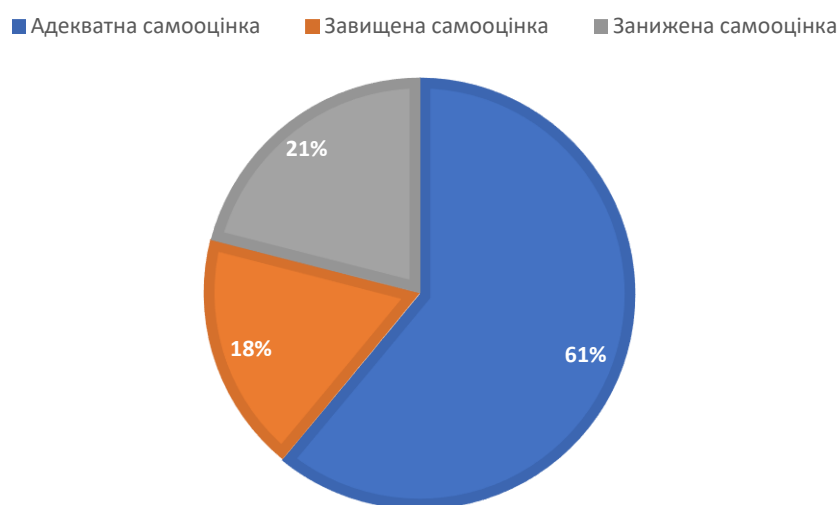

Рис. 3.12. Рівень самоповаги учнів за методикою «Сходишки» (загальна вибірка)

У 61% учнів адекватна самооцінка, тобто реалістична оцінка самих себе, своїх здібностей, вчинків та моральних якостей, є підсумком постійного пошуку реального бачення себе. Учні з адекватною самооцінкою прагнуть до конструктивної взаємодії з товаришами, батьками, вчителями.

21% - учні з завищеною самооцінкою, які ідеалізують свій образ та свої можливості, ігнорують невдачі в навчанні, мають проблеми з вчителями та іншими учнями, виникають конфлікти через зневажливе ставлення до інших.

18 % - учні з заниженою самооцінкою, дуже вимогливі до себе та до інших, виявляються проблеми в спілкуванні, не можуть вільно висловлювати свої думки та бути повноправним членом свого класу.

МЕТОДИКА "ХТО Я?"

■ Адекватна самооцінка ■ неадекватно завищена ■ Неадекватно занижена ■ Нестійка

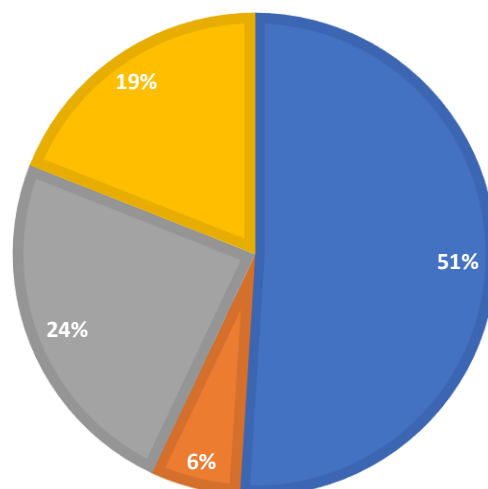

Рис. 3.13. Рівень самоповаги за методикою «Хто Я?» (загальна вибірка)

Самооцінка визначається в результаті співвідношення кількості оцінок «+» і «-», які вийшли при оцінюванні кожної своєї відповіді випробуванним на етапі кількісної обробки. Тому, 51% учнів мають адекватну самооцінку, що означає здатність до реалістичного усвідомлення і оцінки своїх переваг та недоліків. Також у них розвинена самоповага, відчуття власної повноцінності та прийняття себе, такі учні вільно і невимушено ведуть себе серед людей та вміють будувати відносини. 24% учнів мають неадекватно занижену самооцінку, що означає неприйняття себе, невизначення своєї ролі в колективі, негативне ставлення до своєї особливості, вони не зможуть налагодити конструктивний діалог та вільно донести свої думки та бажання.

При заниженій самооцінці людина характеризується іншою крайністю, протилежною самовпевненості, – надмірною невпевненістю в собі. Невпевненість, часто об'єктивно необґрунтована, є стійкою якістю особистості й веде до формування у людини таких рис, як смирення, пасивність, «комплекс неповноцінності». Тому таким учням дуже важко бути повноправними учасниками партнерської взаємодії.

З неадекватно завищеною самооцінкою 6% учнів, що означає важливість тільки своєї думки, переоцінка своїх можливостей та достоїнств, характеризується також нездатністю приймати на себе відповідальність за свої невдачі, відрізняється зарозумілим ставленням до людей, конфліктністю. 19% учнів з нестійкою самооцінкою, але це не тривале явище.

ШКАЛА РОЗЕНБЕРГА

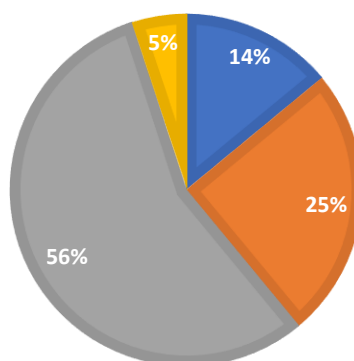
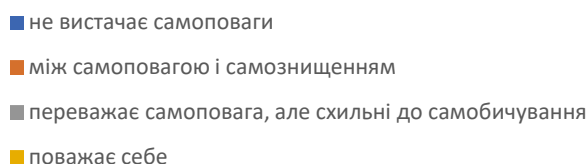

Рис. 3.14. Рівень самоповаги учнів за методикою «Шкала Розенберга» (загальна вибірка)

У 56 % опитуваних учнів переважає самоповага, і вони адекватно оцінюють свої переваги та недоліки, можуть погодитися з тим, що бувають неправі, зберігають повагу до себе при невдачах. 14% учнів не вистачає самоповаги, постійно звинувачують себе та акцентують увагу лише на своїх слабких сторонах. 25% учнів в разі успіху самоповага зашкалює, але невдачі підживлюють низьку самооцінку, думка про себе коливається то в один, то в інший бік. 5% відповідей – учні, які знають свою ціль, розвиваються та вдосконалюються, це норма, до якої варто прагнути.

Узагальнення отриманих емпіричних даних свідчить про те, що за результатами діагностики учні мають достатньо високий рівень самоповаги.

Висока самоповага є свідченням того, що людина не вважає себе гіршою від інших і позитивно ставиться до себе як до особистості.

Для виявлення специфіки розвитку самоповаги в різних педагогічних умовах ми провели порівняльний аналіз даних отриманих в підвибірках: група учнів, які, за даними анкет, високо оцінили рівень партнерства у взаємодії з вчителями (ПП+); група учнів, які, за даними анкет, оцінили взаємодію з вчителями як непартнерську (ПП-). При цьому про партнерство свідчили такі відповіді респондентів: «я відчуваю достатньо уваги до себе з боку вчителів»; «мені було б цікаво, якщо батьки будуть приймати участь в шкільних заходах»; «батьки постійно цікавляться питаннями, пов'язаними з навчанням та школою». Ознаками непартнерської взаємодії стали відповіді: «мені приділяють увагу лише в разі поганої поведінки»; «шкільні заходи найкраще проводити без участі батьків»; «в колі сім'ї ми ніколи не обговорюємо навчання; виховні заходи не грають важливої ролі в житті учня».

На рис. 3.15. представлено результати діагностики рівня самооцінки учнів в умовах партнерської та непартнерської педагогічної взаємодії.

Рис. 3.15. Рівень самооцінки учнів в умовах партнерської та непартнерської взаємодії

На рис. 3.16. представлено результати рівня самоповаги учнів в умовах партнерської та непартнерської взаємодії за шкалою Розенберга.

Рис.3.16. Рівень самоповаги в умовах партнерської та непартнерської взаємодії

Як чітко показано в діаграмах, ті учні, які позначають взаємодію з вчителями та батьками, як партнерську, відрізняються високим рівнем самоповаги за всіма методиками. Їх можна охарактеризувати як учнів які почувуються вільно та можуть донести свою думку до вчителя та батьків, відповідальних, зі здатністю відстоювати свою думку, зацікавленими в отриманні позитивного результату як в навчанні так і в позашкільному житті, які довіряють і яким довіряють, які можуть налагодити рівноправні, екологічні відносини.

Учні, які вказують, що взаємодія є непартнерською, виявляють дуже низькі показники самоповаги. Для них властива низька самооцінка, небажання брати на себе відповідальність, невпевненість в своїх силах, розгубленість. Батьки не зацікавлені в успіхах дитини, та не взаємодіють з вчителями та з адміністрацією закладу.

Наявність відмінностей між порівнюваними підвбірками підтверджується статистично за допомогою непараметричного t- критерію

Стюдента. За методикою «Сходінки» t- критерій Стюдента становить 33,991, за шкалою Розенберга - 5.090. Такі результати свідчать про високий розрив у рівні самоповаги учнів, що перебувають в умовах партнерської та непартнерської педагогічної взаємодії.

Також ми провели в підвбірках якісний аналіз даних за методикою Куна-Макпартленда «Хто Я?». Учні з адекватною самооцінкою найбільш частіше характеризують себе як відповідального, доброго, відкритого, товариського; використовують такі характеристики: «я красуня», «я відмінник», «я спортсмен або спортсменка», «я смілива або сміливий», «я донька або син своїх батьків», «успішна або успішний», «я добре навчаюсь», «я учень або учениця», «я люблю свою родину», «я людина та учень».

Учні зі заниженою самооцінкою найбільш часто використовують такі характеристики: «я не гарна», «я не цікава нікому або не цікавий», «я той, кого ніхто не любить», «я людина, яка не має бажання навчатися, тому що мені це нецікаво», «зі мною ніхто не товаришує, я відчуваю себе самотньо», «я не люблю школу».

Учні з завищеною самооцінкою зазвичай характеризують себе як героя з комп'ютерної гри або з мультфільмів аніме.

Врахування цих результатів дає можливість ефективно та цілеспрямовано вести виховну роботу з учнями, батьками та вчителями. Встановлені факти дозволяють визначити комплекс педагогічних умов, необхідних для розвитку самоповаги учнів.

3.2. Рекомендації щодо організації виховної роботи з розвитку самоповаги учнів на засадах педагогіки партнерства

Виховний процес у закладів загальної середньої освіти, спрямований на формування активної, творчої, нестандартної особистості, з виховання самоповаги, духовності, розвинутої чуттєвості, усвідомлення дитиною своєї унікальності, неповторності, здатності сприймати себе.

Основні рекомендації до виконання завдань та напрямків виховної роботи:

- створити умови для всебічного гармонійного розвитку особистості;
- виховання гуманного ставлення до себе, вміння відстоювати свою думку, поважати позицію інших;
- розвивати інтереси, нахили, здібності учня;
- розвивати пізнавальні потреби дитини, допомагати їй в навчальній діяльності;
- сприяти формуванню загальнолюдських цінностей, моральної самооцінки та самоповаги;
- забезпечити процеси саморозвитку, самовизначення, самореалізації особистості;
- навчання прийомам самоконтролю;
- виховна робота з батьками, для того щоб вони були повноправними партнерами в становленні дитини як особистості [10].

Шляхи реалізації основних завдань виховної роботи:

- співпраця з сім'єю у вихованні учнів, зміцнення її взаємодії зі школою;
- створення умов для того, щоб учні набували індивідуальний досвід;
- перетворення виховного процесу освітнього простору на простір самопізнання, самовдосконалення, саморозвитку;
- створення виховного процесу;
- забезпечити цілісність виховного процесу;
- озброєння педагогів технологіями, які сприятимуть формуванню соціально активної особистості;
- орієнтація на сучасний педагогічний досвід у сфері виховання;
- створення системи виховання, яка відповідає інтересам учнів, застосування інноваційних технологій.

Технології, які сприяють вирішенню основних виховних завдань:

- вивчення рівня адаптивності дитини до освітнього середовища та до учнівського колективу;

- виховання у грі;
- години спілкування;
- нестандартні форми проведення виховної роботи («круглий стіл», усний журнал, брейн-ринг, зустрічі з цікавими людьми, творчий калейдоскоп, організація різноманітних свят, тематичні свята та дискотеки, захист проектів);
- організація спільних творчих справ та акцій;
- учнівське самоврядування;
- випуск шкільних газет та плакатів;
- організація цікавих екскурсій;
- взаємодія з батьками в новому форматі;
- спільна діяльність батьків з учнями;
- мастер – класи на різноманітні тематики, по запити учнів та батьків;
- застосування технології «фідбек» з усіма учасниками партнерської взаємодії (звороній зв'язок на дію або подію, яка дає змогу налагодити ефективну взаємодію) [29];

-об'єднання спільною ціллю та прагненням, добровільність та зацікавленість на всіх етапах виховної роботи.

Сім'я – найважливіший соціальний замовник освіти. Задача педагога в роботі з батьками- активізація педагогічної та виховної діяльності сім'ї, виховання самоповаги учня.

Завдяки партнерській педагогічній взаємодії усі сторони – активні учасники освітнього процесу. В нових умовах більш доцільніше застосовувати інноваційні методи у виховної роботі:

- аналіз конкретних ситуацій – аналізування життєвих та виховних завдань; при аналізі конкретної ситуації, батьки визначають проблему, в чому вона полягає, визначають своє ставлення до проблеми. Завдяки цьому методу з'являється можливість приближення навчальної діяльності до реальної педагогічної дійсності, повязати теорію з практикою;

- конфлікт-метод – виявлення труднощів, які виникають під час навчального процесу, метод ще має назву «тут і зараз», він дозволяє виявити проблему, яка реально існує, та під час вирішення якої здійснюється самовизначення кожного учня, обговорення проводиться разом з батьками учнів;

- метод блиц-гра – допомагає зламати кригу в спілкуванні. В процесі відбувається зняття емоційної напруги, бажання активно мислити, спілкуватися, творити. Учень вчиться вільно висловлювати свої думки, долає страх перед невизначеністю. Відбувається генерування нових ідей, можливість аргументувати та доводити свої думки;

- ігрове проектування – відбувається розподіл учасників на міні-групи для вирішення проблемної ситуації або завдань, проводиться заключне засідання, на якому учні публічно захищають розроблені варіанти рішень;

- ігра інтенсивного навчання – дозволяє оволодіти способами пізнавальної діяльності, відбувається активне обговорення кожним учнем теми, яку вони вивчають;

- педагогічні тренінги – відпрацювання навичок спілкування та взаємодії в сім'ї та навичок побудови плідних стосунків між усіма учасниками педагогічної взаємодії;

- використання інформаційно-комунікативних технологій у процесі педагогічної взаємодії - використання програм, за допомогою яких створюються цікаві презентації. Задіяти візуальні та аудіальні сенсорні шляхи, котрі сприяють кращому засвоєнню та запам'ятовуванню інформації; створенню сайту класу, вайбер-групи, на яких діти можуть вільно висловитись по питанням які їх цікавлять; організація позакласних та позаурочних виховних заходів, які підвищують рівень культури;

-використання мультимедійних дошок. Мультимедійна дошка- це сучасний ресурс, який робить виховний захід цікавим, інформативним та більш привабливим для учнів; задіяти візуальні та аудіальні сенсорні шляхи, котрі сприяють кращому засвоєнню та запам'ятовуванню інформації [29].

Рекомендовані програми: «Виховання гуманістичних цінностей в учнів 1-9 класів», розроблена К. Чорною, К. Журбою, В. Киричок, І. Кухар, яка отримала схвалення педагогів. Програма передбачає виховання гуманного ставлення до себе, куди і входить самоповага. Факультативний курс на кожному етапі виконує свої функції: у 1-4 класі діти поступово занурюються у світ етики, вивчають вплив добра та зла на особистість, здійснюють свій моральний вибір. В 5-6 класах розширюється ціннісний спектр життєвих явищ, розвивається здатність сприймати себе, свого «Я», усвідомлення своєї індивідуальності та неповторності. В 7-8 класах розвивається почуття дорослості, формується особиста автономність, власна гідність, внутрішні критерії самооцінки, відповідальності перед собою та оточуючими. В 9 класі відбувається вироблення критичного способу життя, виявляти свою особисту позицію [33].

Збірник «Основні орієнтири виховання учнів 1-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України» допомагає створити виховний простір для розвитку особистості, використання інноваційних технологій. Програма направлена на формування ціннісного ставлення до себе, вміння цінувати себе як носія фізичних, духовно-душевних та соціальних сил. Воно є важливою умовою формування у учнів самоповаги та активної життєвої позиції [48].

Програма «Розвиток самопізнання і впевненості в собі у дітей 10-12 років» розроблена Ю. Бойбина, спрямована на забезпечення учня засобами самопізнання, підвищення власної значимості, цінності, зміцнення почуття власної гідності та самоповаги, формування мотивації самовиховання та саморозвитку, розвиток уяву та фантазії [11].

В наш час виховна робота в школі спрямована на учня, на його всебічний розвиток, на комфортне та безпечне перебування у школі. Робота має об'єднати всі сторони педагогічної взаємодії, бути правильно та цікаво організована. Дитина повинна відчувати, що її не хочуть виховати, весь час щось розповідаючи, а взаємодіють з нею на рівні партнерських відносин. В

таких відносинах розвивається самоповага дитини – її чують та до неї прислухаються.

Висновки до третього розділу

1. Можна зробити висновок, що учні всіх вікових груп, які приймали участь в анкетуванні підтвердили високий ступінь уваги до себе з боку педагогів школи. Батьки та вчителі майже однаково позитивно відповіли на питання про організацію заходів у школі, що говорить про високий потенціал такої форми роботи: вона затребувана та підтримується вчителями, учнями та батьками. Комфортну атмосферу в класі відмічають всі учні, оцінка «дружності» по відношенню свого класу виявляється трохи нижче ніж оцінка «дружності» всієї школи. Це простежується у всіх вікових групах і може говорити про пріоритет у свідомості учнів позитивних вражень від загальношкільних заходів. Тому, в освітньому середовищі переважає партнерська взаємодія, батьки цікавляться життям дитини, та відбувається позитивний взаємозв'язок всіх учасників партнерської педагогічної взаємодії.

2. Результати емпіричного дослідження показали, що ті учні, які позначають взаємодію з вчителями та батьками як партнерську, відрізняються високим рівнем самоповаги за всіма методиками. Їх можна охарактеризувати як учнів які почувуються вільно та можуть донести свою думку до вчителя та батьків, відповідальних, зі здатністю відстоювати свою позицію, зацікавленими в отриманні позитивного результату як в навчанні, так і в позашкільному житті, які довіряють і яким довіряють, які можуть налагодити рівноправні, екологічні відносини.

Учні, які вказують, що взаємодія є непартнерською, виявляють дуже низькі показники самоповаги. Для них властива низька самооцінка, небажання брати на себе відповідальність, невпевненість в своїх силах, розгубленість. Батьки не зацікавлені в успіхах дитини та не взаємодіють з вчителями та з адміністрацією закладу.

Наявність відмінностей між порівнюваними підвбірками підтверджується статистично за допомогою непараметричного t- критерію Стьюдента. За методикою «Сходінки» t- критерій Стьюдента становить 33,991, за шкалою Розенберга - 5.090. Такі результати свідчать про високий розрив у рівні самоповаги учнів, що перебувають в умовах партнерської та непартнерської педагогічної взаємодії.

3. Врахування цих результатів дає можливість ефективно та цілеспрямовано вести виховну роботу з учнями, батьками та вчителями. Встановлені факти дозволяють визначити комплекс педагогічних умов, необхідних для розвитку самоповаги учнів. Виховна робота в закладі загальної середньої освіти базується на таких головних принципах: повага до себе та до інших. В наш час сучасні технології дозволяють об'єднувати спільними проєктами не лише класи, а навіть школи. Виховна робота включає в себе проведення таких заходів: гра-вікторина, усний журнал, години спілкування, інтерактивні заходи з використанням мультимедійних пристроїв, брейн-ринги, флеш-моби. Багато заходів проводиться з батьками, які є учасниками партнерської педагогічної взаємодії. Опитування батьків з проблем організації партнерської взаємодії закладу загальної середньої освіти доводить, що переважна кількість опитуваних батьків усвідомлює необхідність об'єднати зусилля із школою для створення сприятливих умов для комфортного перебування дитини в школі. Для того, щоб залучити батьків до взаємодії зі школою добре спрацьовують дні відкритих дверей, систематичне наповнення веб-сайту закладу загальної середньої освіти, спілкування з батьками в мережі, тренінги для батьків, групові та індивідуальні консультації з питань виховання. Тому потрібно поєднати зусилля батьків та вчителів у створенні сприятливих, комфортних та безпечних умов розвитку, навчання та виховання учнів.

ВИСНОВКИ

1. На основі аналізу наукової літератури з'ясовано, що партнерська педагогічна взаємодія є важливою умовою ефективності педагогічного процесу на всіх етапах. Результатом такої взаємодії повинна стати підготовка учня до самостійного опанування знань та формування пов'язаних з ними вмінь, здібностей, якостей. Педагогічна взаємодія повинна проявлятися тільки у вигляді співробітництва, коли усі сторони досягають взаємної згоди й солідарності у розумінні цілей спільної діяльності та шляхів досягнення. Педагог визначає механізми становлення розвитку самоповаги, до яких відносить: самосвідомість і самооцінку, що визначають здатність сприймати себе; суб'єктивність як здатність усвідомлювати і будувати стосунки з іншими; Я - концепцію, як здатність усвідомлювати себе і свій внутрішній світ. Становлення самоповаги як особистісного утворення зумовлено низкою зовнішніх та внутрішніх чинників. До зовнішніх чинників відносяться: повага інших, контакти з батьками, вчителями та однолітками, досвід спілкування та діяльності, ситуація успіху. До внутрішніх чинників відносяться: сталість і стійкість образу-Я, мотив самоповаги, відчуття власної компетентності, досягнення успіху, незалежність і свобода в прийнятті.

2 Було рекомендовано програми, які передбачають виховання гуманного ставлення до себе, куди і входить самоповага, допомагають створити виховний простір для розвитку особистості, направлені на формування ціннісного ставлення учня до себе. Визначено, що застосування інтерактивних форм та методів у виховній роботі покращують взаємодію між усіма учасниками освітнього процесу. Використання виховних інновацій передбачає активну міжособистісну взаємодію учасників виховного процесу.

3. Емпіричне дослідження сплановано та реалізовано у три етапи: 1) підготовчий; 2) діагностичний; 3) аналітико-інтерпретаційний. Розроблено комплекс психодіагностичних методик для визначення самоповаги учнів в умовах партнерської педагогічної взаємодії: шкала самоповаги Розенберга

(Морріс Розенберг), методика "Двадцять тверджень", або "Хто я?"» (М. Кун і Т. Макпартленд), методика діагностики самооцінки «Сходинки» (В. Г. Щур). Також були розроблені анкети для учнів, батьків і вчителів, призначені для визначення особливостей взаємодії всіх учасників освітнього процесу всіх учасників партнерської педагогічної взаємодії.

4. В результаті проведеного емпіричного дослідження виявлено, що учні, які позначають взаємодію з вчителями та батьками, як партнерську, відрізняються високим рівнем самоповаги за всіма методиками. Їх можна охарактеризувати як особистостей, які почуваються вільно та можуть донести свою думку до вчителя та батьків, відповідальних, зі здатністю відстоювати свою думку, зацікавленими в отриманні позитивного результату як в навчанні, так і в позашкільному житті, які довіряють і яким довіряють, які можуть налагодити рівноправні, екологічні відносини.

Учні, які вказують, що взаємодія є непартнерською, виявляють дуже низькі показники самоповаги. Для них властива низька самооцінка, небажання брати на себе відповідальність, невпевненість в своїх силах, розгубленість. Батьки таких учнів не зацікавлені в успіхах дитини, та не взаємодіють з вчителями та адміністрацією закладу.

Отже, емпірично доведено, що партнерська взаємодія батьків і вчителів є важливою передумовою розвитку самоповаги учнів. Тому виховна робота, що спрямована на становлення позитивного самоствавлення учнів, розвиток самоповаги особистості, має ґрунтуватися саме на засадах педагогічної партнерської взаємодії.

5. Розроблено рекомендації щодо організації виховної роботи на засадах партнерської педагогічної взаємодії, що орієнтована на розвиток самоповаги учнів. Така виховна робота – це неперервний процес, що передбачає переорієнтацію діалог, рівноправну співпрацю, розподіл відповідальності та непримусовий характер впливу. Рекомендовано застосовувати в вихованні інтерактивні технології, щоб забезпечити особистісний підхід до кожного учня. Інтерактивні методи дають змогу змінити ставлення учнів до самого

виховного процесу, тому що учень стає співавтором виховної діяльності. В умова «інтерактиву» учні постійно взаємодіють між собою та з вчителями, обмінюються інформацією, вільно висловлюють власну думку, «беруть на себе роль іншого», аналізують свою поведінку та іншого учня. В таких умовах і розвивається самоповага учнів.

Тому після аналізування наукової літератури з теми кваліфікаційної роботи та проведених досліджень було підтверджено актуальність та необхідність проведення виховної роботи серед здобувачів освіти. За результатами дослідження надані методичні рекомендації щодо організації виховної роботи на засадах партнерської педагогічної взаємодії, що орієнтована на розвиток самоповаги учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрощук І. В. Взаємодія як педагогічна категорія. *Педагогічний дискурс*. 2013. № 14. С. 15-19.
2. Бабаян Ю. О. Розвиток рефлексивного оцінювання як чинника мотивації досягнення молодших школярів. *Міленіум*. 2003. Т. 1. С. 45-49.
3. Бабаян Ю. О., Тимченко Н. А. Особливості формування самооцінки молодшого школяра. *Психологічні науки*. 2012. № 2. С. 26-28.
4. Байрамова М. Технології учнівського самоврядування. *Директор школи*. 2003. 15, 16. С. 5-13.
5. Басюк Н. А. Партнерська взаємодія вчителя Нової української школи з батьками молодших школярів. Актуальні проблеми та перспективи дошкільної освіти в сучасному освітньому просторі: зб. науково-метод. пр. Житомир: ФОП Левковець, 2019. 258 с.
6. Безкоровайна О. В. Виховання культури особистісного самоствердження у ранньому юнацькому віці: монографія. Рівне: РДГУ, вид. Олег Зень, 2009. 470 с.
7. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник. Київ: Либідь, 2008. 848 с.
8. Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності: наук. вид. Київ: Либідь, 2006. 272 с.
9. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2012. 250 с.
10. Бех І. Д. Сучасне виховання: інноваційні горизонти. *Завуч*. 2008. № 22. С. 4-33.
11. Білоусова В. О., Киричок В. А., Чорна К. І. Виховання моральності підростаючого покоління: наук.-метод. посіб. Київ: Богд., 2005. 288 с.
12. Бойбіна Ю. В. Програма «Розвиток самопізнання і впевненості в собі у дітей 10-12 років». Харків: ФОП Лотох М. Г., 2007. 81 с.

13. Бойправ М. Д. Психологія виховання та самовиховання: навч.-метод. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2007. 109 с.
14. Боришевський М. Й. Духовні цінності як детермінанта розвитку й саморозвитку особистості. *Педагогіка та психологія*. 2008. № 2. С. 49-57.
15. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ: Ірпінь, 2007. 1719 с.
16. Велитченко Л. К. Педагогічна взаємодія: теоретчні основи психологічного аналізу: монографія. Одеса: ПНЦ АПН України, 2005. 355 с.
17. Велитченко Л. К. Психологічні основи педагогічної взаємодії: дис. ... доктора психол. наук. Київ, 2006. 508 с.
18. Виноградова Т. А. Взаємодія батьків і педагогів - необхідна умова для виховання нового покоління. *Педагогічна скарбниця Донеччини*. 2003. № 2. С. 51-52.
19. Вишневецький О. К. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: посіб. для студентів ВНЗ. Дрогобич: Коло, 2006. 326 с.
20. Власова О. І. Педагогічна психологія: навч. посіб. Київ: Либідь, 2005. 400 с.
21. Вознюк О. В. Аналіз співробітництва і партнерства як орієнтирів концепції «нова українська школа». підготовка фахівців у контексті становлення нової української школи. Житомир: ФОП «НМ ЛЕВКОВЕЦЬ», 2018. 236 с.
22. Герасіна С. В. Асертивна поведінка як передумова формування почуття власної гідності та самоповаги студентської молоді. Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. *Аксиома*. 2010. № 10. С. 139-149.
23. Главацька О. Основи самовиховання особистості: навч.-метод. посіб. Київ: Кондор, 2008. 206 с.
24. Гречаник Л. Є., Гречаник О. Є. «Виховні системи навчального закладу: теорія та практика»: посібник. Харків: Основа, 2004. 100 с.

25. Грищенко С. В. Самовиховання особистості: монографія. Чернігів: ЧДТУ, 2009. 252 с.
26. Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції: монографія. Тернопіль: Екон. думка, 2002. 186 с.
27. Гурман А. В. Підготовка майбутніх вчителів до педагогічної взаємодії з батьками як педагогічна проблема: науково-метод. зб. Київ-Вінниця: Нові технології навчання, 2011.
28. Десятник К. В. Взаємодія сім'ї і школи у вихованні духовності молодших школярів: автореф. дис. канд. Луцьк, 2012. 22 с.
29. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2004. 179 с.
30. Дуда О. О. Самовиховання школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського: автореф. дис. канд. пед. наук. Київ, 2001. 20 с.
31. Дятленко Н. М. Психологічні умови формування самоповаги у дошкільників: дис. канд. псих. наук. Київ, 2002. 250 с.
32. Дятленко Н. Самоповага дітей: метод. посіб. Київ: Шкіл. світ, 2007. 120 с.
33. Єрмаков І. Г. Науково-методичний посібник за науковою редакцією кандидата історичних наук І.Г.Єрмакова, «Життєва компетентність особистості: від теорії до практики». Запоріжжя: Центріон, 2005. 245 с.
34. Житарюк В. І. Психологічні передумови розвитку моральності молодших школярів: дис. канд. 2008. 180 с.
35. Журба К. О. Взаємодія сім'ї і школи у вихованні гідної людини. *Шкільний світ*. 2013. № 18. С. 4-37.
36. Журба К. О., Киричок В. А., Кухар І. М. Програма «Виховання гуманістичних цінностей в учнів 1-9 класів». *Класний керівник*. 2008. № 17. С. 2-58.
37. Журба К. О. Теоретико-методичні засади виховання смисложиттєвих цінностей у школярів основної і старшої школи: дисертація. Київ, 2019. 574 с.

38. Зволейко Д. Г. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Вид., 2010. 604 с.
39. Зязюн І. А. Гуманістична стратегія теорії і практики навчального процесу. *Рідна школа*. 2008. № 8. С. 12-13.
40. Іванова Т. В. Культурологічний підхід до формування педагогічної майстерності: монографія. Київ: Пед. майстерність у закл. проф. освіти, 2003. 8395 с.
41. Киричук О. В. Проблеми психології педагогічної взаємодії. *Освіта*. 1991. № 37. С. 3-12.
42. Коберник О. М. Управління виховним процесом у загальноосвітньому закладі: монографія. Київ: Наук. світ, 2003. 230 с.
43. Кондрашова Л. В., Лаврентьєва О. О., Зеленкова Н. І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: навч. посіб. Кривий Ріг: КДПУ, 2008. 187 с.
44. Кравченко Т. В. Учитель і сім'я: технологія співробітництва. *Педагогіка і психологія*. 2001. № 2. С. 57-64.
45. Ліннік О. Д. Становлення та розвиток педагогіки співробітництва. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2011. № 20. С. 69-76.
46. Малихіна О. А. Психологічні умови формування самоповаги у студентів вищих навчальних закладів: дис. канд. псих. наук. Київ, 2021. 292 с.
47. Манько Т. А. Теоретико-методологічні засади формування самоповаги учнів шкіл-інтернатів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. пр. 13-те вид. Кам'янець-Подільський, 2009. С. 390-398.
48. Настенко Н. В., Каліберда Г. А. Основні орієнтири виховання учнів 1-2 класів загальноосвітніх навчальних закладів України: Метод. забезп. Програми на Полтавщині. Полтава: ПОІППО, 2009. 252 с.
49. Наход С. А. Педагогічна взаємодія як базисна категорія інтерактивного навчання. *Наукові записки*. 2014. № 2. С. 23-30.

50. Неурова А. Б., Капінус О. С., Грицевич Т. Л. Діагностика індивідуально-психологічних властивостей особистості: навч.-метод. посіб. Львів: НАСВ, 2016. 181 с.
51. Оржеховська В. М. Взаємодія навчального закладу і сім'ї: стратегії, технології, моделі: практично орієнт. посіб. Харків: Точка, 2007. 200 с.
52. Основні орієнтири виховання учнів 1-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України, методичне забезпечення програми на Полтавщині. Полтава: ПОІППО, 2009. 252 с.
53. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології: Інтеракт. підруч. для педагогів ринк. системи освіти. Київ: Вид. Дім «Слово», 2004. 616 с.
54. Підласий І. П. Продуктивний педагог: Наст. кн. вчителя. Харків: Вид. група «Основа», 2010. 360 с.
55. Подберезський М. К. Характеристика особливостей педагогічної взаємодії. *Вісник Дніропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. 2011. № 2. С. 31-35.
56. Пометун О. І. Інтерактивні технології навчання. *Відкритий урок*. 2003. № 3. С. 19-31.
57. Розлуцька Г. В. Педагогічна взаємодія з батьками учнів у реалізації педагогіки партнерства у концепції «Нова Українська школа». *Педагогічні інновації у фаховій освіті*. 2019. № 10. С. 157-161.
58. Розлуцька Г. М. Взаємодія соціальних інститутів у вихованні дітей: навч.-метод. посіб. Ужгород: УжНУ "Говерла", 2018. 116 с.
59. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології: навч.-метод. посіб. для керівників шк., вчителів, класн. керівників, вихователів, слухач. Харків, 2002. 130 с.
60. Стельмах Н. В. Психолого-педагогічні умови педагогічної взаємодії. *Молодий вчений*. 2016. № 5. С. 375-378.

61. Степанов О. М., Фіцула М. М. Основи психології і педагогіки: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2005. 520 с.
62. Трихін І. О. Основи шкільного виховання: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ., 2004. 368 с.
63. Ціпан Т. С. Інноваційні форми та методи педагогічної взаємодії школи і сім'ї у вихованні учнівської молоді. *Інноватика у вихованні*. 2020. Т. 1, № 12. С. 235-241.
64. Шапран О. І. Сучасний психолого-педагогічний словник: Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбр. Я. М., 2016. 437 с.
65. Шевченко Н. Ф. Теоретичні підходи до розуміння поняття «самоповага» в історичному поступі психологічного знання. *Наука освіта*. 2005. С. 10-30.
66. Яковишина Т. В. Педагогічна взаємодія: репродуктивний аналіз та сучасний стан проблеми. *Наука і освіта*. 2011. № 4. С. 487-490.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

АНКЕТА ДЛЯ УЧНІВ

Шановні учні!

З метою вивчення громадської думки, просимо відповісти на кілька запитань цієї анкети. Дані, які будуть зібрані в ході опитування будуть використовуватися тільки у вигляді спільної думки учнів школи.

Ваші відповіді будуть враховані при плануванні подальшої роботи (навчальної, позакласної, виховної), яка буде здійснюватися в школі.

Будемо вдячні за Ваші чесні і серйозні відповіді!

1. Чи достатньо, на Вашу думку, приділяється уваги учням з боку вчителів?

а) так, я відчуваю достатньо уваги до себе і до інших учнів школи з боку вчителів

б) увагу до себе і до інших учням я зустрічаю, але тільки з боку окремих вчителів (таких вчителів небагато)

в) увагу мені приділяють тільки в разі моєї незадовільною успішності або поведінки

д) я взагалі не зустрічав (ла) уваги до себе з боку вчителів

2. Оцініть за п'ятибальною шкалою дружність Вашого класу. Обведіть обраний бал. Мінімальну оцінку ставите в разі, якщо клас зовсім дружний, де кожен сам по собі, а вищу оцінку - якщо клас дуже дружний і майже завжди все робить разом і вам завжди разом цікаво:

1 2 3 4 5

3. Оцініть за п'ятибальною шкалою дружність всього колективу школи (вчителів, учнів).

Обведіть обраний бал. Мінімальну оцінку ставите, якщо вважаєте, що в школі зовсім немає колективу - кожен і вчитель і учень сам по собі, а "п'ятірку" - якщо вчителі і учні - це дружний колектив, в якому ви

завжди знайдете розуміння і підтримку і в цьому колективі Вам комфортно

1 2 3 4 5

4. Хотіли б Ви, щоб Ваші батьки та батьки інших учнів частіше бували на шкільних навчальних заходах або навіть брали участь в них (організовували або самі брали участь)?

а) так, мені було б цікаво, якби батьки брали участь в наших шкільних події

б) мені все одно, хай самі вирішують

с) ні, мабуть, наші шкільні заходи краще проходять без батьків

5. Чи часто Ви обговорюєте вдома, у колі сім'ї, питання, пов'язані з навчанням (з отриманням знань) - успіхи, невдачі, а також нові знання, освоєні в ході навчання в школі?

а) так, мої рідні регулярно цікавляться цим і ми обговорюємо ці питання часто і з інтересом

б) так, ми обговорюємо питання шкільного навчання, але не регулярно - від випадку до випадку

с) так, іноді (не часто, зазвичай в кінці чверті) ми обговорюємо позначки і майже ніколи не обговорюємо досліджувані предмети і те, чому ми вчимося

д) немає, ми майже ніколи не обговорюємо навчання

6. Чи часто Ви обговорюєте вдома, у колі сім'ї, питання, пов'язані з позанавчальними подіями - враження від поїздок або походів, класні або загальношкільні заходи тощо.?

а) так, мої рідні регулярно цікавляться цим і ми обговорюємо такі події часто і з інтересом

б) так, ми обговорюємо позанавчальні шкільні події, але не регулярно - тільки коли є багато вражень

с) так, іноді (не часто, зазвичай якщо тільки я сам (а) беру участь в таких подіях), чи в заходах

d) немає, ми майже ніколи не обговорюємо такі заходи навіть якщо я в них брав участь

7. Які особисті та професійні якості вчителя для Вас є важливими?
Перерахуйте найбільш значущі:

8. Яких заходів, які зробили б школу комфортною і привабливою для учнів та їх батьків, на Вашу думку, у Вашому класі (або в школі) не вистачає?

ДОДАТОК Б

АНКЕТА ДЛЯ БАТЬКІВ

Шановні батьки!

З метою вивчення громадської думки, просимо відповісти на кілька запитань цієї анкети. Дані, які будуть зібрані в ході опитування будуть використовуватися тільки у вигляді спільної думки батьків учнів школи. Ваші відповіді повинні стати основою для планування подальшої роботи (навчальної, позакласної, виховної), яка буде здійснюватися в школі.

Будемо вдячні за Ваші чесні відповіді!

1. Як Ви оціните доступність вчителів школи для взаємодії з поточних питань, пов'язаним з Вашою дитиною

- вчителя школи абсолютно доступні, Я маю можливість в будь-який момент до них звернутися з будь-яких питань

- окремі вчителі доступні, деякі - ні

- вкрай важко знайти можливість для обговорення з учителем виникаючих питань

2. Якщо Ваша взаємодія з вчителями утруднена, то з якими причинами Ви це пов'яжете:

3. Які професійні та особисті якості вчителя для Вас є важливими

4. Оцініть, хто більшою мірою відповідальний за навчальну та особистісну успішність учня:

- сам учень

- вчитель (школа)

- батьки (сім'я)

- громадськість

5. Чи потрібні, на Вашу думку, в школі заходи, в яких могли б брати участь батьки разом з дітьми?

- так, такі заходи потрібні і повинні бути регулярними,

- було б непогано, щоб такі заходи були, але не частіше двох-трьох за навчальний рік

- важко відповісти
- нашій сім'ї не потрібні такі заходи

6. Якими інформаційними каналами, що відображають поточну роботу школи Ви користуєтеся (можливий вибір декількох варіантів із запропонованих школою):

- електронний журнал
- офіційний сайт школи
- групи в соціальних мережах
- зустрічі з учителями-предметниками
- батьківські збори
- спілкування з класним керівником
- свій

варіант

7. Яких каналів зв'язку, які зробили б школу комфортною і привабливою для батьків і учнів, в нашій школі не вистачає, на Вашу думку?

АНКЕТА ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ

Шановні вчителі!

З метою вивчення громадської думки, просимо відповісти на кілька запитань цієї анкети. Дані, які будуть зібрані в ході опитування будуть використовуватися тільки у вигляді спільної думки вчителів школи.

Ваші відповіді повинні стати основою для планування подальшої роботи (навчальної, позакласної, виховної роботи), яка буде здійснюватися в школі.

Будемо вдячні за Ваші чесні відповіді!

1. В якій формі для Вас зручно і ефективно здійснювати комунікацію з батьками:

- зборів
- індивідуальні персональні консультації за розкладом
- телефон
- групи з соцмережах
- електронний щоденник
- мобільні месенджери
- інший варіант _____

2. Як Ви оціните доступність батьків учнів школи для взаємодії з питань успішності дитини

• більшість батьків доступні, у мене є можливість в будь-який момент до них звернутися з будь-яких виникаючих питанням

• батьки, в основному, доступні і з готовністю відгукуються, але батьки дітей з проблемами як правило, не доступні

• вкрай важко знайти можливість для обговорення з батьками виникаючих питань

Свій

варіант

відповіді:

3. З якої причини (причин) важко знайти можливість поспілкуватися з батьками з виникаючих проблем, якщо така проблема виникає

4. Чи потрібні в школі заходи, в яких могли б брати участь батьки разом з дітьми?

- да, такі заходи потрібні і повинні бути регулярними
- було б непогано, щоб такі заходи були, але не частіше двох-трьох за навчальний рік

- важко відповісти
- немає, сім'ям не потрібні такі заходи

5. Які професійні та особисті якості вчителя, на Вашу думку, найбільш затребувані з боку сучасних школярів?

6. Які особливості сучасної дитини Ви можете відзначити, спираючись на свій професійний досвід?

7. Чи вважаєте Ви значущим для себе, як вчителя – предметника, спілкування з учнями позакласний час

- так
- ні
- тому що

8. Якщо ви маєте досвід класного керівництва, які позакласні заходи викликали живий відгук у батьків

9. Наскільки важливою вважаєте організацію позакласних заходів

- так, ця робота дуже важлива для формування міцних дружніх відносин у класі та їх треба проводити регулярно
- такі заходи потрібні для підтримання добрих стосунків у класі, але їхня частота не може бути регулярною
- класні заходи не грають такої великої ролі, а завдання виховного характеру цілком вирішують загальношкільні заходи

10. Які види позакласних заходів у своєму класі ви проводите
